

સરસ્વતી ઉપાસના ભીતરનાં શક્તિકેન્દ્રોને ખોલે છે.

ॐ એં નમઃ

શ્રી સદગુરુચરણોભ્યો નમઃ

જગાજ્જનની ભગવતી વાગ્દેવી સરસ્વતીની ઉપાસના સૂચિના
ઉષ : કાળથી થતી આવી છે.

યુગાદિકાળમાં એ બ્રાહ્મીના નામથી પ્રખ્યાત થઈ, ભગવાન
યુગાદેવિદેવ અધિભનાથની ગણાના સૂચિના આધકર્તા બ્રહ્મા તરીકે
થાય છે. બ્રાહ્મી તેમની પુત્રી, પરમાત્માએ જમણા હાથે તેને લિપિ
શીખવાડી અને અક્ષરમાતૃકાને લિપિ રૂપે જગતમાં પ્રગાટ કરી એ
લિપિ બ્રાહ્મીલિપિ કહેવાઈ અને બ્રાહ્મી, વાણીની દેવતા તરીકે પ્રસ્તથાપિત
થઈ.

જૈન આગમોમાં સહુથી પ્રાચીન ભગવતીસૂત્ર ગાચાય છે. તેના
પ્રારંભમાં મંગાળ તરીકે નમો બંધીએ લિખિએ નોંધાય છે. આ રીતે
બ્રાહ્મી સરસ્વતીને નમરકાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત ગંથમાં નોંધાયેલ આગમિક મંત્ર પણ આવો જ છે.: ॐ
નમો હિરીએ બંધીએ ભગવર્ઝે સિજ્જઝ સે બગવર્ઝ મહાવિજ્જા નૈ બંધી
મહાબંધી સ્વાહા ।

અન્ય પણ આ. બદ્રબાહુ આદિ મહર્ષિકૃત સારસ્વત મંત્રોમાં
કયાંય બીજ નથી.

ઓમપૂર્વક પંચપરમેષ્ઠિ તથા સરસ્યતીનાં સ્વર્ણ, વાચક પદો દ્વારા
જ મંત્રનિર્મિત થયાં છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે શાણબ્રહ્મના
મૂળબીજ રૂપ ઓમકારમાંથી જ પ્રગાટતી સરસ્વતીની પ્રાચીન પરંપરામાં
ઉપાસના હશે. જૈન પરંપરાના વર્ધમાન વિદ્યા આદિ પ્રાચીન વિદ્યાઓમાં
ઓમ સિવાય કોઈ બીજ નથી તું એ નાદબ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. નાદ બ્રહ્મ

પરમાત્મા સ્વરૂપ છે તેમાંથી જ અન્ય સર્વ બીજો પ્રગાટ થાય છે.

વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી પછી બીજમંત્રો કાળ શરૂ થાય છે. આ બંને બીજો માત્ર સ્વરરૂપ છે. ઓમ પરમાત્માનું પ્રતીક છે તો એ વાગશક્તિનું પ્રતીક છે. માત્ર સ્વરથી બનેલા આ બંને બીજો જાણો પરમાત્મા અને પ્રકૃતિની જોડી છે. જેમાંથી સમગ્રસૂષ્ટિનું સર્જન થયું. બ્રહ્મા સૂષ્ટિના કર્તા છે. તો સરસ્વતી એની શક્તિ છે.

ભગવાન ચુગાદિનાથે અક્ષરમાતૃકારૂપ સરસ્વતી પ્રગાટ કરી પછી વિશ્વના સર્વ વ્યવહાર સર્જયા. એ અર્થમાં એમને આપણે બ્રહ્મા સમજુએ.

અથવા બ્રહ્મા એટલે આત્મા, એની નાભિમાંથી તેંબું નાદબ્રહ્મ ઉઠે છે. એમાંથી ઐ પ્રગાટ થાય છે. પછી અક્ષરમાતૃકા અને સમગ્રશુતનું સર્જન થાય છે અથવા આત્મા એ બ્રહ્મા છે, પરાવાણી એજ સરસ્વતી છે જેમાંથી આત્માના વિકલ્પો પ્રગાટે છે અને સંસારનું સર્જન થાય છે.

એ બીજી પછી ઉત્તરોત્તર તાંત્રિકકાળમાં નવાં નવાં બીજો જોડાતાં ગાયાં અને વિવિધ સારસ્વત ઉપાસનાઓ ચાલતી થઈ. જેના પરિપાકરૂપે સરસ્વતીના અસંખ્ય નામ સેંકડો મંત્રો ને સ્વરૂપો આજે આપણાને મળી રહ્યાં છે.

હવે આપણે મુખ્ય વિચાર કરીએ...

સરસ્વતી એ કોઈ દેવી છે ? કે આત્મશક્તિ છે ? કે કોઈ વિશિષ્ટ અલૌકિકશક્તિ છે ?

સારસ્વતતત્ત્વ શું છે ? જૈનઝ્ઞોમાં સરસ્વતી એ ગીતરતિ નામના ગંધર્વ નિકાયના વ્યન્તારેન્દ્રની એક પટરાણી છે. આવા ઉલ્લેખ મળે છે પણ કોઈ વ્યંતરદેવી આવી પરમશક્તિ હોય તે વાત કોઈપણ મંત્ર મર્મજ્ઞસાધક સ્વીકારવા તૈયાર નહિ થાય.

મહાન સાધકમુનિએ અને કવિઓએ લખેલા ઘણા ગ્રંગોમાં

પ્રારંભમાં સારવિતં મહઃના દ્યાનનો ઉલ્લેખ મળે છે. મહઃ એટલે તેજ આ સારસ્વત તેજ શું છે? એ કોઈ દેવી તો નથી જ પણ એ કોઈ વિશિષ્ટશક્તિ છે.

વૈદિક પરંપરાઓમાં પ્રાચીન કાળથી ગ્રાણ મહાનદીઓનો ઉલ્લેખ મળે છે. ગંગા, સિંધુ અને સરસ્વતી. સરસ્વતીને પરંપરા ગુપ્ત નદી ગાણે છે. માત્ર ગંગા અને સિંધુ રહી પણ સાથે આવી એક પ્રબળ પરંપરા છે, કે કોળપણ બે નદીનો સંગામ થાય એમાં સરસ્વતીનો પ્રવાહ સ્વયં આવી જાય તેથી એ ત્રિવેણીસંગામ કહેવાય.

આવા જે વિશિષ્ટ ત્રિવેણીસંગામ સ્થળો છે ત્યાં સરસ્વતીનો નિવાસ ગણાય છે. આવાં ગ્રાણ સારસ્વતતીર્થ મુખ્ય છે. કાશ્મીર - કાશી અને અજારી (પિંડવાડા રાજ.) આ ગ્રાણો સ્થળોમાં ઝરણાં કે નદીઓ ત્રિવેણીસંગામ છે.

મારું એમ માનવું છે કે જ્યાં આવાં ત્રિવેણીસંગામ રચાય છે ત્યાં કોઈ વિશિષ્ટ અલોકિક વિદ્યુત ચુંબકીયવૃત્ત (મેગનેટીક ફિલ્ડ) હોય છે. જેમાં વિશિષ્ટશક્તિ (વિદ્યુત) પ્રવાહનું અવતરણ થાય છે. જેને દિવ્યદૃષ્ટા યોગીઓ સારસ્વત મહઃ તરીકે ઓળખે છે જે આ નિશ્ચિત મંત્રબીજો દ્વારા થતી ઉપાસના આપણી આ સારસ્વતમહઃ એ આકાશમંડળમાં નદીની જેમ પ્રવહનો પરમાત્માનો એક વિશિષ્ટ પ્રચંડ ઉર્જા પ્રવાહ છે જ. આવાં સંગામ સ્થળોમાં વિદ્યુત્યુંબકીય વાતાવરણ જ્યાં હોય ત્યાં અવતરિત થાય છે જેની ઉપાસના કરીને માનવસાધકો પોતાનું ઈપ્સિસ પ્રાપ્ત કરે છે. આ બ્રહ્માંડીય સારસ્વત મહઃની વાત થઈ. હવે તેના પિંડ સાથેના સંબંધની વાત કરીએ.

આપણા પિંડની ભીતર પણ ઇડા અને પિંગલાના નામથી પ્રાણધારા વહે છે. જે ગંગા-સિંધુ છે. આ બંનેનો સંગામ થાય ત્યારે સુષુપ્તા કહેવાય. એ જ સરસ્વતી છે.

સુષુપ્તા પથમાં ઊર્ધ્વમુખે પ્રવહનું તેજ સારસ્વત મહઃ તેજ કુંડલિનીશાક્તિ છે. આજ ત્રિપુરા આજ પરાતપરા વાણી છે જેમાંથી

સમગ્ર અક્ષરમાતૃકા પ્રગાટ થાય છે અને દ્વાદશાંગી પ્રગાટ થાય છે.

સરસ્વતી શક્તિપીઠોમાં પ્રવહતો પરમ ઊર્જપ્રવાહ વિશિષ્ટ મંત્રબીજોના જાપ દ્વારા આપણી ભીતર આકર્ષિત થાય છે. તેના દ્વારા આપણા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું દઢન થાય છે અને ભીતરનું સારસ્વતમહ : પ્રગાટ થાય છે એટલે બ્રહ્માંડમાં વહેતો પરમાત્માનો વિશિષ્ટપ્રવાહ તેજ સરસ્વતી દેવી અને આ પ્રવાહને આપણી ભીતર આકર્ષિત કરે તે સારસ્વતમંત્ર.

સાધકની જેટલી પાત્રતા હોય તેટલો એ મહાપ્રવાહમંથી સારસ્વત પ્રસાદ મળે. આ બિજ્ઞ બિજ્ઞ શક્તિપીઠોની અધિજ્ઞાયિકા એકપણ હોઈ શકે અને બિજ્ઞ બિજ્ઞ પણ હોઈ શકે.

દરેક શક્તિપીઠોની ભૌગોલિક સ્થિતિ અલગ અલગ હોવાથી ત્યાં પ્રગાટતાં સારસ્વત ઊર્જ પ્રવાહમાં તારતમતા રહેવાની તેથી તેની ઉપાસના માટેનાં મંત્ર બીજોમાં પણ વૈવિધ્ય રહેવાનું.

સરસ્વતીની મુખ્ય ગ્રાણ શક્તિપીઠ સિવાય લધુશક્તિપીઠ અસંખ્ય હોઈ શકે.

જૈન પરંપરાની લગભગ પોશાળો સારસ્વત ઉપાસનાના સિદ્ધકેન્દ્ર સ્વરૂપ હતી.

સારસ્વત સાધના ના બે તબક્કા છે – પહેલો પ્રસાદ, સ્મૃતિ-ધારણા-પ્રજ્ઞાની વૃદ્ધિ. બીજો ભાગ વાક્યશક્તિ ને કવિત્વની પ્રાપ્તિ આદિ. સારસ્વત સાધના કરતાં કરતાં પ્રાણ સુષુપ્તા-મદ્યમપથમાં સ્થિર થાય ત્યારે પહેલાં તબક્કે સ્વૃતિધારણા અને પ્રજ્ઞા તીવ્ર થાય, એજ સ્થિરપ્રાણામાં બીજા તબક્કે સારસ્વત ઊર્જનું અવતરણ થતાં જ કુંડલિકાનું જાગરણ થાય અને એ જાગરણ પછી ઊર્ધ્વગમન થાય. એમાંથી કુંડલિકાનું જાગરણ થાય અને એ જાગરણ પછી ઊર્ધ્વગમન થાય.

ઈડા અને પિંગલામાં (સૂર્ય અને ચંદ્ર, આત્મા અને મન) વહેતી

પ્રાણધારાનું સ્થિરમિલન તે સુખુમણા. ઓદાર્દિક-તેજસ-કર્મણ કે સ્ર્થિર – સૂક્ષ્મ કે કારણ આ ત્રણો શરીરમાં અનુર્યોત આત્મઉર્જા તે કુંડલિની મહાશક્તિ.

પ્રાણધારા સુખુમણાં સ્થિર થાય તે પહેલો તબક્કો, સ્થિર થયેલી પ્રાણધારા આકાશભંડળમાં વહેતી સારસ્વતમહઃની ધારાને જીવી, આત્મ ઉર્જને ઊર્ધ્વગામિની કરે તે બીજો તબક્કો, જે કૈવત્ય પ્રાપ્તિમાં પૂર્ણ થાય. પૂ.બયબહુસૂરિ મ.નું કન્દાકુણ્ડલિની કે પૂ.મુનિસુંદર સ્તુ.નું કલા-કાચિત કાન્તા કે લધુકવિનું ઐન્દ્રસ્યેવ શરાસનસ્ય કે પછી પૃથ્વીધરાચાર્યનું ઐન્દ્રવ્યા કલયા કે ઉપાધ્યાય યશો વિ.મ.નું પ્રણમતા નર્ગલજ્ઞાન સ્તોત્ર, આ પરમાત્માના મુખથી પ્રગાટ થયેલ પરમ સરસ્વતી ઉર્જપ્રવાહનું જ વર્ણન કરે છે. પરમચિતિ શક્તિની સ્તવના કરે છે. કોઈ ચતુર્નિકાચની દેવીની નહિં આ તો નાદ અને જ્યોતિની સાધના છે. જે પૂર્ણ થતાં પરમાત્મા સાક્ષાત્કારમાં પરિણામે છે. કૈવત્યની પ્રાપ્તિ એની ચરમ પરિણાતી છે.

સિદ્ધ અનુભવી સાધકોનો એક વિશિષ્ટ અનુભવ પણ છે તે પણ વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ હોવાથી નોંધી લઈએ.

આપણો જે સિદ્ધમંત્રભીજો કે સ્તોત્રોના જપ કે પાઠ કરીએ છીએ. તેમના શાબ્દોમાંથી એક જબરદસ્ત ચૈતન્ય પ્રગાટ થાય છે. ધ્યાન કાર્ય કરે છે. મંત્ર કે સ્તોત્ર ચૈતન્યમય હોવાથી તેના ધ્યાનિતરંગોમાંથી જ ઈષ્ટનું દિવ્યસ્વરૂપ સ્વયં પ્રગાટ થાય છે અને આપણાને અનુગ્રહ કે નિગ્રહ કરે છે. મંત્ર સ્વયં દેવરૂપ છે. નિરંતર જપ કરા તેની શક્તિ પ્રગાટ થાય છે જેમ અરણીના મથનમાંથી અર્થિન પ્રગાટ થાય છે. તેમ વૈજ્ઞાનિકોએ પણ શાબ્દથી આવી શક્તિ પરીક્ષિત કરી છે. મંત્ર કે સ્તોત્રના ધ્યાન તરંગોથી આછી રેતમાં ઈષ્ટનું ચિત્ર સ્વયં દોરાઈ જાય છે.

અનુભવી સાધકો એમ માને છે કે શુદ્ધતાથી કરાયેલો સિદ્ધમંત્રનો જપ જ દિવ્યશક્તિ પ્રગાટ કરી, આપણું ઈષ્ટ સિદ્ધ કરે છે. મંત્ર

ચૈતન્યથી બિજ્ઞ કોઈ દેવ નથી.

મંત્રબીજોની બિજ્ઞતાથી ઈષ્ટનાં સ્વરૂપ પણ જુદાંજુદાં હોઈ શકે છે. તેથી સરસ્વતીના પણ બિજ્ઞ બિજ્ઞ સ્વરૂપ છે. હંસવાહના-મધૂરવાહના આદિ, વીણાધારિએ-કમંડલૂધારિએ આદિ પણ છે. આ બધું સિદ્ધમંત્ર ચૈતન્યનો જ મહાવિલાસ છે.

સાધનાજગતમાં અનુભવોને એના તારણામાં આવું વૈવિધ્ય રહેવાનું જ છે પણ છેવટે બધું એકજ થઈ જાય.

હવે દેવજગતમાં સરસ્વતીદેવી કોણ છે તેનો વિમર્શ કરીએ.

પ્રાચીનપરંપરામાં સરસ્વતીને સંગીત, નૃત્ય ને નાટ્યની દેવી પણ કહી છે. આ સરસ્વતીદેવી ગંધર્વ નિકાયના ઈંદ્ર ગીતરતિની પહૂરાણી સંભવે છે, તેઓ પ્રાય : મધૂરવાહિની હશે. મધૂર કલાનું પ્રતીક છે. જંબૂદ્રિપ આદિ આઠ દ્રિપમાં દ વર્ષધર પર્વતો છે. દરેક પર્વત પર દ દ્રહ છે, તે દ્રહોમાં શ્રી-હ્રી-ધી-કીર્તિ-બુદ્ધિ-લક્ષ્મી આ છ દ્રહ દેવીઓ છે. આમાં હ્રી-ધી-બુદ્ધિ આ ત્રૈણે સરસ્વતી છે. તેંબું નમો હીરીએ બંધીએ માં આ હ્રી દેવીનું સ્મરણ છે. કુવલયમાલા મહાકથા પણ હ્રી દેવતાના પ્રસાદનું સર્જન છે. ધી અને બુદ્ધિ પણ સરસ્વતીના જ નામ છે.

ધી એટલે ધારણા સ્વરૂપ, બુદ્ધિ એટલે બોધ-વિદ્જતા એટલે આપણે ત્યાં જે સારસ્વત ઉપાસના ચાલે છે એમાં આ ત્રૈણ દેવી મુખ્ય હશે તેમ સંભવ છે.

લોકપ્રસિદ્ધ લક્ષ્મી-સરસ્વતી તો ઉત્તર જંબૂદ્રીપના પુંડરિક દ્રહની લક્ષ્મીદેવી, તથા મહાપુંડરિક દ્રવની બુદ્ધિદેવી આ બેની જોડી હોવા સંભવ છે.

શ્રી-લક્ષ્મી ભુવનપતિનિકાયના જ છે. સૂર્યમંત્રમાં ઉપાર્ય વાણી-ગ્રિભુવનસ્વામિની અને શ્રી દેવી એ તિગિાચ્છદ્રહની ધી, માનુષોત્તર

પર્વત વાસિની ત્રિભુવનસ્વામિની અને પદ્મદ્રષ્ટની શ્રી દેવી જ હોવા સંબંધ છે. આ ગ્રણે ભુવનપત્રિના છે.

નૃત્ય-સંગીતની દેવી સરસ્વતી મયૂરવાહિની હોવા સંબંધે છે. બુદ્ધિ તથા વિજ્ઞતા માટે ઉપાસ્યા સરસ્વતી હંસવાહિની ને કમલાસના હોવી જોઈએ.

ધી અને બુદ્ધિદેવીના પણ વાહન ભિક્ષ હોઈ શકે જે મયૂર અને હંસ હોય. મને તો આ છ દ્રષ્ટો પણ ષટ્યક સાથે સંબંધ ધરાવતા હોય તેમ લાગે છે.

હવે શ્રુતદેવતાનું સ્વરૂપ વિચારીએ

આર્થ પરંપરામાં કોઈપણ દિવ્યશક્તિને દેવતા કહેવાની પરંપરા છે. દિવ્યતિ ઇતિ દેવતા ચમકે તે દેવતા. પરમાત્માએ પ્રવચન દ્વારા વહેતો કરેલો દેદીઘ્યમાન અનંત ઉર્જાપ્રવાહ તેજ સાસ્વત મહઃ : કે શ્રુતદેવતા છે.

પરમાત્માના મુખમાંથી પ્રગાટ થયેલ અક્ષરમાતૃકાના બીજભૂત પરાવાણી કે ભાષાવર્ગણાના દેદીઘ્યમાન પુંજનો અક્ષય ઋત તે જ શ્રુતદેવતા છે. જે પરમાત્માના નિર્વાણ બાદ પણ નિર્વિણા થતો નથી.

આજનું વિજ્ઞાન પણ માને છે કે કાંઈ પણ બોલાયેલું કે બનેલું લાંબા કાળ સુધી ઈથરમાં સંગૃહિત થાય છે. જો પાવરકૂલ ગ્રાહકયંત્રો બને તો હજારો વર્ષો પહેલાં બોલાયેલું કે બનેલી ઘટના એને એજ રીતે પાછા શ્રાવ્ય અને દર્શય કરી શકાય. રૂપ અને ભાષાના પુદ્ગાલો લાંબો કાળ રક્કે તો આ શક્ય બને.

તીર્થકર નામકર્મના અચિંત્ય પ્રભાવથી આ શક્ય છે. પરમાત્માની બોલાયેલી વાણીનો જે જીવંત દિવ્યપ્રવાહ તે જ પ્રવચનદેવતા કે શ્રુતદેવતા છે. એ વાણીની જે સૂત્રરૂપે ગુંથણી તે દ્વારાંગી છે. આ બંનેના આરાધન માટે આપણે ત્યાં કાઉસગા થાય છે તે ઉચિત છે.

તીર્થકરો પરમાર્થિ છે. અર્થિ જે બોલે તે મંત્રરૂપ બની જાય. પૂરી દ્વારાંગી મંત્રરૂપ છે. આ મંત્રમાં છૂપાયેલી ઉર્જા તે દેવરૂપ છે. આ રીતે મંત્ર અને દિવ્યશક્તિની આપણે દ્વારાંગી તથા શ્રુતદેવતારૂપે આરાધના કરીએ છીએ.

હવે આ દ્વારાંગીની જે અધિક્ષાતા હોય તે પણ વ્યવહારથી શ્રુતદેવતા કે પ્રવચનદેવતા કહેવાય.

પ્રભુના પ્રવચનની-વાણીની જેણે ભવાન્તરમાં ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરી હોય તેવા વિરલ આત્મા જ વિશિષ્ટ શક્તિસંપર્ક શ્રુતદેવતા કે સરસ્વતીદેવી તરીકે ઉત્પક્ષ થતા હોય છે. પરમાત્માના પરમ શક્તિસ્વરૂપ સારસ્વતમહઃ કે શ્રુતદેવતા કર્મક્ષયમાં અને શક્તિ જગરણમાં નિમિત્ત બની શકે. તેમ તે-તે દેવી-દેવતા-ઔષધ આદિ પણ બની શકે છે.

કુવલયમાલામાં છેલ્લા પ્રસ્તાવમાં પાંચમા ભાવમાં પરમાત્માની પાંચ દેશના છે તેમાં કોઈ જિજાસુના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પરમાત્માએ દેવી-દેવતા-મંત્ર-યંત્ર તેમજ ઔષધ-મહિને-રન્નગઢ વ.ને પણ કર્મના ઉદ્દ્ય ક્ષયને ઉપશામમાં કારણાભૂત બને તેમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે.

કર્મ પૌર્ણાલિક છે તેથી તેના બંધ-ઉદ્દ્ય-ક્ષય આદિમાં પૌર્ણાલિક ઉપાદાનો કારણાભૂત બની શકે તે યુક્તિયુક્ત છે.

જેમ મંત્ર જ્યે દ્વારા સારસ્વત સિદ્ધ મળે છે તેમ મંત્ર સિદ્ધ તેલ-ઔષધ દ્વારા પણ સારસ્વત સિદ્ધ મળે છે એની પણ પરંપરા આજે ચાલુ છે.

અહિણ સમયે રવિપુષ્ય કે ગુરુપુષ્ય સિદ્ધ કરેલા માલકાંગાણીના તેલદ્વારા કે કેશર અષ્ટગંધદ્વારા શિષ્યની જીબ ઉપર મંત્રબીજ આલેખન કરી શિષ્યની જડતા દૂર કરવામાં આવતી. મંત્રસિદ્ધ સારસ્વતચૂર્ણ અને માલકાંગાણી જ્યોતિષમતી તેલના સેવનથી સેંકડો શિષ્યોને મહામેદાવી બનાવવાના પ્રયોગો સંસ્કૃત પાઠશાળામાં થતાં.

આ ચૂર્ણી મોટાભાગે દીપોત્સવીમાં સિદ્ધ થતું.

કવિ અષભદાસ માટે એમ કહેવાય છે કે તેઓ મંદબુદ્ધિના હતા. ઉપાશ્રયોમાં ગુરુભગવંતોની સેવા કરતાં. કચરો વ. કાઢતાં. એકવાર સારસ્વત પર્વ (અહણ)માં પૂજય વિજયસેનસૂર્ય મ.એ પોતાના મંદબુદ્ધ શિાષ્ય માટે બ્રાહ્મીમોદક સિદ્ધ કરીને પાટલા ઉપર મુક્યા. પચ્ચક્ખાણ આવ્યું ન હતું ને ગુરુદેવ બહાર ગયાં. અષભદાસ વહેલી સવારે કચરો કાઢવા આવ્યા પેલો મોદક જોયો ને ખાઈ ગયા. પૂ.આચાર્યદેવ શિાષ્ય માટે મોદક શોદ્યો, મળ્યો નહિ. અષભદાસને પૂછતાં એમણે ઉપયોગ કર્યાનું જાણ્યું. (અંતે) ગુરુદેવના આશિષથી એ અષભદાસ મહાકવિ બન્યો.

તેલંગાણાના ઈશ્વરશાસ્ત્રીએ પણ અહણના દિવસે જ્યોતિષ્ઠતી તેલ અભિમંત્રિત કરી તેના પ્રયોગાથી પોતાની પાઠશાળાના ૫૦૦ વિદ્યાર્થીને મહામેદાવી બનાવ્યા હતા.

આજ રીતે સારસ્વતયંત્રો-સારસ્વતગુટિકાને ધારણ કરવાથી પણ મહાવિજ્ઞાન બનવાના ઉલ્લેખો ગંથોનાં પાનાં ઉપર મળે છે. આમ મંત્ર-તંત્ર-યંત્ર-ઔષધ આદિ અનેક પ્રયોગો દ્વારા આપણે ત્યાં સારસ્વતસાધના થાય છે.

સાધક પોતાના સદગુરુ દ્વારા આમાંનું કોઈપણ આલંબન પ્રાપ્ત કરી સારસ્વતપ્રસાદ પ્રાપ્ત કરી શકે. માત્ર પુસ્તકમાં લખેલ કે છાપેલ પ્રયોગ ફળદાયી નીવડતા નથી ઉપરથી દુષ્કળ-દુર્ગતિ આપનાર બને છે. એમ સ્પષ્ટ ચેતવણી, મંત્ર મહર્ષિઓ ગંથમાં આપે છે.

મંત્ર કે ઔષધ અધિકારી ગુરુ દ્વારા અપાય તો જ સાધક માટે ફળદાયી નીવડે છે. આ વાતનો સાધકે ખાસ ખ્યાલ રાખવો. ખરેખર તો મંત્ર, પુસ્તકો શિાષ્ય માટે નહિ ગુરુ માટે જ લખાય છે છપાય છે જેમાંથી યોગ્ય પ્રયોગ શિાષ્ય માટે પસંદ કરી ગુરુ કરાવી શકે છે ને ફળ મળે.

જૈનપરંપરામાં સારસ્વતઉપાસના સર્વોપ્રથમ આચાર્ય સિદ્ધસેનાદિવાકરજીના ગુરુદેવ આચાર્ય વૃદ્ધવાદિસૂર્ચિજીના જીવનમાં દેખાય છે.

વૃદ્ધવચે દીક્ષિત મુકુંદપ્રિય ગુરુભાઈઓના વચનથી ઉતેજિત થઈ ભર્યાના શકુનિકા વિહાર ચૈત્યમાં અનશાન લઈને બેસી ગાયાં ૨૧મા દિવસે સારસ્વતીનો વર મેળવ્યો. મહાન વાદી બન્યા ને શ્રી વૃદ્ધવાદિસૂર્ચિના નામથી વિષ્ણાત થયા.

પૂ. આચાર્ય બઘભહિસૂર્ચિ મ.પૂ.આ, હેમચંદ્રસૂર્ચિ મ.ઉપા. ચશોવિજયજી મ. શેતાંબર જૈન પરંપરાના પ્રખ્યાત સિદ્ધ સારસ્વત મહર્ષિઓ છે. તો દિગાંબર પરંપરામાં આ. મહિલાએ પ્રખ્યાત છે.

આ. બઘભહિને મોઢેરાની પોશાળામાં, શ્રી હેમચંદ્રમુનિને અજાહરીમાં પૂ. ચશોવિજયજીને ગંગાતટે સારસ્વતીનો વર મળ્યો. છેલ્લા શતકમાં શ્રી હિંમતવિમલજી તથા યોગીરાજ શાંતિસૂર્ચિએ (આબુવાલા) અજાહરીમાં સારસ્વતી પ્રત્યક્ષ કર્યા હતાં.

આજે પણ અનેક સમુદ્દરાયોમાં સારસ્વતસાધના ચાલી રહી છે. કો ક ભાગ્યશાળીએ માતાના દર્શન પણ પ્રાપ્ત કર્યા છે. બાકી ઘણા મુનિઓ આ સાધનાના પ્રભાવથી મહાવિદ્બાન કે પ્રભાવશાળી વક્તા બન્યા છે. કવિ શ્રેષ્ઠ બન્યા છે.

જૈનપરંપરામાં અજાહરી, શાંત્રંજ્ય ગિરિરાજની તળોટીમાં આવેલી સિદ્ધ સારસ્વતી ગુફા, કાશીનો ગંગાતટ, ભૂગુકછનું મુનિસુવ્રત મંદિર આદિ સારસ્વત સાધનાના કેન્દ્ર રહ્યાં છે. આ સિવાય શેતાંબર-દિગાંબર પરંપરાની પોશાળો અને પાઠશાળાઓ પણ સારસ્વતસાધનાના કેન્દ્ર રહ્યાં છે. જ્યાં ગુરુકૃપાથી સારસ્વત વર પામી મહાકવિ અમરચંદ્ર જેવા અસંખ્ય નામી-અનામી કવિ અને વિદ્બાન મુનિવરો થયા.

જૈનગૃહસ્થોમાં મહાકવિ ધનપાલ-મહાકવિ શ્રીપાળ, મંત્રી વસ્તુપાળ, મંત્રીમંડન સારસ્વત પ્રસાદ પામી મહાકવિ બન્યાં હતાં.

વैदिक પરંપરામાં કાશી-કાશ્મીરમાં આરાધના કરી સિદ્ધ સારસ્વત બનનાર મહાકવિ કાલિદાસ મહાકવિ હર્ષ, મહાકવિ દેવબોધિ (કલિકાલ સર્વજ્ઞ સમકાળીન) મહાકવિ સોમેશ્વર વ. વિશ્વપ્રસિદ્ધ છે. મહાપંડિત દેવબોધિનો વૃત્તાંત પ્રબંધોમાં મળે છે તે સાધકો માટે મહિત્વનું તથ્ય પ્રગાટ કરે છે. પંડિત દેવબોધિ ગંગાના જળમાં નાભિ સુધી ઊડે ઊભા રહી સરસ્વતીના ચિંતામણિ મંત્રની સાધના કરે છે ૧ (સવા) લાખનું પુરચરણ થતાં સારસ્વત વર મળે એવો આભાયા હોવા છતાં ૨૧-૨૧ પુરચરણ સુધી એમને વર ન મળ્યો છેવટે જિન્ન ઉલ્લિગન થઈ એમણે જપમાળાને ગંગાના જળમાં ફેંકી દીધી. માળા, ગંગાના અગાધ જળમાં દુલ્બવાને બદલે આકાશમાં અઝૂર સ્થિર થઈ ગઈ. પંડિતજી અચંબામાં પડયાં, એ આકાશવાણી કરીને કહ્યું મા વત્સ ! જિન્ન ન થા. ભવાન્તરની ઘણી હત્યા તારી સિદ્ધિમાં અંતરાયભૂત હતી. એક એક પુરશ્વરણે એક-એક હત્યા ટળી. હવે તું ફેર એક પુરશ્વરણ કર તને નિશ્ચિત વર મળશો. પુનઃ : દેવબોધિએ પુરશ્વરણ કર્યું અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી.

સારસ્વત કે અન્ય બધી સાત્ત્વિક સાધનામાં આવા અનેક વ્યવધાનો જન્મ જન્માંતરથી આપણાને નડતાં હોય છે. એ ટળે ત્યારેજ દીજ સિદ્ધિ આપણાને મળે.

જપાત् સિદ્ધિ જપાત् સિદ્ધિ જપાત् સિદ્ધિન્ સંશાય : | જપતો નાસ્તિ પાતકામ् | જપતો નાસ્તિ પાતકામ्! સાત્ત્વિક સાધકે આ વાત ભૂલવી નહીં.

સર્વ માતૃકામથી ભગવતી સરસ્વતી નિભિલ બ્રહ્માંડેશ્વર અરિહંત પરમાત્માની જ પરમશક્તિ છે જે દીહલોકમાં સર્વસિદ્ધિ આપી છેવટે પરમપદ આપે છે.

(પૂ. મુનિ ધુરંધરવિજયજ્ઞના લેખમાંથી સાભાર)

॥ श्री शारदादेवी-नमस्कारः ॥

अनुष्टुप्

श्री शारदे ! नमस्तुभ्यं जगद् भुवनदीपिके ! ।
विद्वज्जनमुखाभ्योज भृङ्गिके । मे मुखे वस ॥१॥

वारीश्वर ! नमस्तुभ्यं नमस्ते हंसगामिनि !
नमस्तुभ्यं जगन्मात र्जगत्कर्त्रि ! नमोऽस्तुते ॥२॥

शक्तिरूपे ! नमस्तुभ्यं कवीश्वरि ! नमोऽस्तुते
नमस्तुभ्यं भगवति । सरस्वति ! नमोऽस्तुते ॥३॥

जगन्मुखे ! नमस्तुभ्यं वरदायिनि ! ते नमः
नमोऽस्तु तेऽम्बिकादेवि ! जगत्पावनि ! ते नमः ॥४॥

शुक्लाम्बरे ! नमस्तुभ्यं ज्ञानदायिनि ! ते नपः
ब्रह्मरूपे ! नमस्तुभ्यं ब्रह्मपुत्रि ! नमोऽस्तुते ॥५॥

विद्वन्मात ! नमस्तुभ्यं वीणाधारिणि ! ते नमः ।
सुरेश्वरि ! नमस्तुभ्यं नमस्ते सुरवन्दिते ! ॥६॥

भाषामयि ! नमस्तुभ्यं शुक्लधारिणि ! ते नमः ।
पद्मकजाक्षि ! नमस्तुभ्यं मालाधारिणि ! ते नमः ॥७॥

पद्मासुर्दे ! नमस्तुभ्यं नमस्त्रिपुरसुन्दरि ! ॥८॥

धीदायिनि ! नमस्तुभ्यं ज्ञानरूपे नमोऽस्तुते ।
सुराचर्चिते ! नमस्तुभ्यं भुवनेश्वरि ! ते नमः ॥९॥

कृपावति ! नमस्तुभ्यं यशोदायिनि ! ते नमः ।
सुखप्रदे ! नमस्तुभ्यं नमः सौभाग्यवर्द्धिनि ! ॥१०॥

विश्वेश्वरि ! नमस्तुभ्यं नमस्तैलोक्यधारिणि !
 जगत्पूज्ये नमस्तुभ्यं विद्यां देहि महामहे ! ॥११॥
 श्री देवते नमस्तुभ्यं जगदस्ते ! नमोऽस्तुते
 महादेवि ! नमस्तुभ्यं पुस्तकधारिणि ! ते नमः ॥१२॥
 कामप्रदे ! नमस्तुभ्यं श्रेयो माङ्गल्यदायिनि ! .
 सृष्टिकर्त्रि ! नमस्तुभ्यं सृष्टिधारिणि ! ते नमः ॥१३॥
 कविशक्ते ! नमस्तुभ्यं कलिनाशिनि ! ते नमः ।
 कवित्वदे ! नमस्तुभ्यं मत्तमातङ्गामिनि । ॥१४॥
 जगद्धिते ! नमस्तुभ्यं नमः संहारकारिणी ! .
 विद्यामयि ! नमस्तुभ्यं विद्यां देहि दयावति । ॥१५॥

। इति नमस्काराः समाप्ताः ।

भाषांतर

हे श्री शारदा ! हे जगातश्चपि भुवनमां दीपिका (दीपक) समान ! हे
 विद्वानना भुज इपी कमलमां भमरी समान ! आपने नमस्कार थाओ.
 आप भारा भुजमां वसो. (१)

हे वागीश्वरी ! आपने नमस्कार, हे हंसगामिनी ! तने नमस्कार,
 हे जगातने करनारी ! आपने नमस्कार थाओ. (२)

हे शक्तिश्चपा तने नमस्कार, हे कवीश्वरी ! तने नमस्कार, हे
 भगवती ! हे सरस्वती ! आपने नमस्कार थाओ. (३)

हे जगान्मुखा ! आपने नमस्कार, हे उत्तमवरदान आपनारी ! तने
 नमस्कार, हे अंबीकादेवी ! आपने नमस्कार, हे जगातने पावन करनारी !
 आपने नमस्कार थाओ. (४)

હે શેતવન્ત્રવાળી ! આપને નમસ્કાર, હે વીણાને ધારણ કરનારી !
તને નમસ્કાર, હે પ્રભરૂપ ! આપને નમસ્કાર, હે પ્રભપુત્રી ! તને નમસ્કાર
થાઓ. (૫)

હે વિદ્વાનોની માતા ! આપને નમસ્કાર, હે વીણાને ધારણ કરનારી !
તને નમસ્કાર, હે સુરેશ્વરી (દેવોની સ્વામિની) ! આપને નમસ્કાર, હે
સુરોથી વંદાયેલી ! તને નમસ્કાર થાઓ. (૬)

હે ભાષામયી ! આપને નમસ્કાર, હે શુક (પોપડ) ધારણ કરીને !
તને નમસ્કાર, હે કમલાક્ષી (કમળ જેવી આંખવાળી) ! આપને નમસ્કાર,
હે માલા (રણા)ને ધારણ કરનારી ! તને નમસ્કાર થાઓ. (૭)

હે પદ્માઙ્કા ! આપને નમસ્કાર, હે પદ્મને ધારણ કરનારી ! તને
નમસ્કાર, હે શુક્લરૂપ ! આપને નમસ્કાર, હે ત્રિપુરસુંદરી ! આપને
નમસ્કાર થાઓ. (૮)

હે બુદ્ધિને આપનારી ! આપને નમસ્કાર, હે પદ્મને ધારણ કરનારી !
તને નમસ્કાર, હે દેવોથી પૂજાયેલી ! આપને નમસ્કાર, હે ભુવનેશ્વરી !
તને નમસ્કાર થાઓ. (૯)

હે કૃપાવાળી આપને નમસ્કાર, હે વશને આપનારી ! તને નમસ્કાર,
હે સુખને આપનારી ! આપને નમસ્કાર, હે સૌભાગ્યને વધારનારી ! તને
નમસ્કાર થાઓ. (૧૦)

હે વિશ્વેશ્વરી (વિશ્વની સ્વામિની) આપને નમસ્કાર, હે ત્રણો ય
લોકને ધારણાકરનારી ! તને નમસ્કાર, હે જયત્પૂજ્યા ! આપને નમસ્કાર,
હે મહાતેજવાળી વિદ્યાને તું આપ. (૧૧)

હે શ્રી દેવતા ! આપને નમસ્કાર, હે જગતની માતા ! તને નમસ્કાર,
હે મહાદેવી ! આપને નમસ્કાર, હે પુસ્તકને ધારણ કરનારી તને નમસ્કાર
થાઓ. (૧૨)

હે કામ (ઈચ્છિત)ને આપનારી ! આપનેનમસ્કાર, હે શ્રેય અને
મંગાત્યને આપનારી ! હે સૃજિને કરનારી ! આપને નમસ્કાર હે સૃજિને
ધારણ કરનારી ! તને નમસ્કાર થાઓ. (૧૩)

હે કવિઓની શક્તિ ! આપને નમસ્કાર, હે કલિ (ચુગા)નો નાશ
કરનારી ! તને નમસ્કાર, હે કવિત્વને આપનારી ! આપને નમસ્કાર,
હે ભત્ત માતંત્ર ગામિની તને નમસ્કાર થાઓ. (૧૪)

હે જગતનું હિતકરનારી ! આપને નમસ્કાર થાઓ. હે સંહાર
કરનારી ! હે વિદ્યામયી ! આપને નમસ્કાર થાઓ, હે દ્વાવતી ! (દ્વાવાળી !)
(મને) વિદ્યાને તું આપ. (૧૫)

- : સંપૂર્ણ :-

સરસ્વતી ગીત – સ્તુતિ – પ્રાર્થના

સરસ્વતી ગીત

ડલોઈ. લિ.પત્ર. પ૫૪/૫૧૦૮
(સુણોચંદાજુ)

મા ભગવતી વિધાની દેનારી, માતા સરસ્વતી
તું વીણા વિલાસની કરનારી, અજ્ઞાન તિભિરની હરનારી
તું જ્ઞાન વિકાસની કરનારી મા ભગ.....૧

તું બ્રહ્માણી જગામાતા, આદિ ભવાની તું ત્રાતા
કાશ્મીર મંડની (મંદિરની) સુખશાતા. મા ભગ.....૨

માથે મસ્તક મુગુટ બિરાજે છે, દોય કાને કુંડલ છાજેછે,
હૈયે હાર મોતીનો રાજે છે.....મા ભગ.....૩

એક હાથે વીણા સોહે છે, બીજે પુસ્તક પડિબોહે છે
કમલાકર માલા મોહે છે..... મા ભગ.....૪

હંસાસન બેસી જગાત ફરો, કવિ જનનાં મુખમાં સંચરો
મા મુજને બુદ્ધિ પ્રકાશ કરો..... મા ભગ.....૫

સચરાચરમે તુહ વસી, ધ્યાન ધરે ચિત્ત ઉદાસી,
તે વિધા પામે હસી હસી..... મા ભગ.....૬

તું કૃદ્રોપદ્રવ હરનારી કહે દયાનંદને સુખકારી
શાસનદેવી મનોહરી હું જઉ તોરી બલિહારી...
મા ભગ.....૭

(માતાસરસ્વતી વિધાની દાતા તું ત્રિભુવનમાં વિષ્ણ્યાત
તુજ નામે લહીએ સુખશાતા.....મા ભગ.....૮)

॥ ઈતિ સરસ્વતી ગીત સંપૂર્ણામ्. ॥

- : શારદાસ્તુતિ :-

હે શારદે મા, હે શારદે મા, અજ્ઞાનતાસે હમે તારદે મા,
તું સ્વરકી દેવી એ સંગીત તુજસે, હર શાણ તેરા હર ગીત તુજસે,
હમ હે અકેલે હમ હે અધૂરે તેરી શરણ હમ હમે ખાર દે મા...૧

મુનિઓને સમજુ ગુણીઓને જાણી, સંતોકી ભાષા આગમકી વાણી,
હમ બી તો સમજે હમ લી તો જાણે, વિધાકા હમકો અધિકાર દે મા

તું શૈતવળી કમલપેં બિરાજે, હાથોમેં વીણા મુકુટ શિરપેં સાજે
મનસે હમેરા મિટાડે અંધેરા, હમકો ઉજાલાકા પરિવાર દે મા

::::::::::::::::::

મા શારદાને વંદના સ્નાતસ્થા પ્રતિમસ્થ.....

જેના નામ સ્મરણાથી અબુધનાં કષ્ટો બધાં નાસતા,
જેના જાપ કરણાથી વિબુધનાં કાર્યો સદા શોભતા,
જેના ધ્યાન થકી મળે ભવિકને પુન્યોધની સંપદા,
ભાવે તે શ્રુતશારદા ચરણમાં હોજો સદા વંદના... ૧

જે વિલસે સચરાચર જગતમાં હંસાધિરુટા બની,
શોભે પુસ્તક પંકજે ગ્રહી થકી મૌકિતકમાલા વળી,
વિધા વાણીપ્રમોદને યશા : દર્દી કામિતને પૂરતી,
ભાવે તે શ્રુતશારદા ચરણમાં હોજો સદા વંદના... ૨

તીર્થકર મુખ સેવતી ભગવતી વિખ્યાત જે લોકમાં,
પૂજે દાનવ-માનવો લળી લળી પાપો તૂટે થોકમાં,
બંજે સંશાય લોકના તિમિરને જૈનેશ્વરી જોડ ના,
ભાવે તે શ્રુત શારદા ચરણમાં હોજો સદા વંદના... ૩

::::::::::::::::::

મા શારદાને પ્રાર્થના અસત્યો માંહેથી પ્રભુ પરમ...

સ્મરું સાચે ચિતે પદકમલને થાપી હૃદયે,
સ્તરું ભાવે તોરા ગુણગાણતણો પાર નહીં જે,
લહું માતા આજે હરખ દિલમાં ધ્યાવી તુજને,
નિહાળે જે સ્નેહે ફળશો શિશુના જાપ ઉર જે... ૧

તિરસ્કારે તેજે, શરદશરીનીકાંતિ વદને,
પુરસ્કારે પ્રેમે પવિત્રજનને જ્ઞાન દઈને,
આવિષ્કારે હેતે ક્ષણ નહીં ભૂલે ચિત્ર કમલે,
નિહાળે જે સ્નેહે બળશો શિશુના પાપ ઉર જે... ૨

વિકાસે ધી ભારી સતત સમરે આપ હૃદયે,
વિલાસે ગી સારી સરલ મનથી માત ભજશો,
વિનાશો ભી મારી ભવભયતણી તાણ ટળશો,
નિહાળે જે સ્નેહે છરશો શિશુના તાપ ઉર જે... ૩

::::::::::::::::::

સરસ્વતી પ્રાર્થના

રાગ: પ્રભુ જેવો ગણો તેવો તથાપિ બાળ તારો છું...

સરસ્વતી માત છો ખ્યારી, તુમારો બાળ સત્ત બોલે
કરોને મહેર રણ દેવી, ટણે મુજ અફાતા જેરે...સર... ૧

બૂરો-ભૂંડો મૂરખ પૂરો, કપટને કામે વળી શૂરો,
બધા દુર્ગ્યાનો દરિયો, છતાં તુજ બાળ નહીં ભૂલો...સર... ૨

કદી પુત્ર-કુપુત્ર થાચ, નહીં માતા-કુમાતા થાચ,
બલી બોળી તુમે હો માત, જગતની રીત એ ના છોડ...સર... ૩

છતાં તરછોડશો મુજને, થશે અપજશ જગ તારો
હવે શું સોચવું તુજને, ગ્રહી લે હાથ બાળકનો...સર... ૪

મળે તુજ રાગીને શ્રુતજ્ઞાન, ફળે તું ધ્યાનીને ઉજમાળ
પરંતુ આપો જો નિજભાળ, માનું કે આપનો નહીં પાર...સર... ૫

ભરી શ્રક્ષા હૃદય ભારી, જગતમાં તું હી એક સાચી
કરીશ જ્ઞાની આતમરાગી, અંતરના પાપ દઈ ટાળી...સર... ૬

(આ ચાર કૃતિઓના રચિતા મુનિ કૂલચંદ્ર વિજયજી)

બુદ્ધિ અને સ્મૃતિવર્ધક આયુર્વેદિક ઔષધિપ્રયોગો

- ૧) સ્મૃતિને વધારવા માટે જે પ્રયોગો અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તે સરળ છે પ્રમાણમાં સરસ્તા પણ છે અને જાતે કરી શકાય તેવા પણ છે. છતાં જરૂર જણાય તો તેમાં કોઈ ચોગ્ય અનુભવી ચિકિત્સકની મદદ લેવી.
- ૨) જે ઔષધિનો પ્રયોગ કરવાની ઈર્છા હોય, તે ઔષધિ બનતાં સુધી જાતે જ બનાવવી કે જાતદેખરેખ નીચે બનાવરાવવી. તેમાં વાપરવાની વસ્તુઓ (દ્રવ્યો) બને તેટલી ઊંચી અને કસવાળી હોવી જોઈએ. કસ વિનાની વસ્તુઓ વાપરવાથી ફાયદો થવાનો સંભવ નથી.
- ૩) વિશ્વાસપાત્ર-આયુર્વેદિક કારખાનામાં બનેલી ઔષધિ વાપરવાને હરકત નથી.
- ૪) જે ઔષધિમાં ખાસ વિધિ કરવાનો હોય, અથવા પરેજુ પાળવાની હોય, તેમાં અવશ્ય તે પ્રમાણે વર્તવું.
- ૫) મધ્ય અને ધી કહેલાં હોય, તે સમભાગો ન લેતાં ઓછાવતા લેવાં. મધની જગ્યાએ સાકર ચાસણી લેવી.

શંખાવલી ચૂર્ણ :

શંખાવલીને સંસ્કૃતમાં શંખપૃષ્ઠી, હિન્ડીમાં કોડીઆલી કે શંખાહુલી કહે છે, ફૂલના રંગ પરથી તેની ધોળી, લીલી અને ભૂરી એવી ત્રણ જાતો પડે છે. એમાંથી ધોળાં ફૂલવાળી શંખાવલી લઈ, તેને સ્ફૂર્તિને ચૂર્ણ કરવું. બેઆની ભાર સવાર સાંજ ગાયના દૂધ સાથે લેવું. એક સપ્તાહથી પંદર દિવસમાં તેની અસર જણાવા લાગે છે. આશરે બે માસ સુધી આ પ્રયોગ ચાલુ રાખવાથી સ્મૃતિ ઘણણી તીવ્ર બને છે. યોગાતરંગિએનીમાં શંખપૃષ્ઠીના ગુણો વર્ણિતાં કહ્યું છે કે :-

શંખપૃષ્ઠી આયુર્ધ્યને દેનારી, રોગનો નાશ કરનારી, બલ, અર્થિન, વર્ણ અને ર્ખરને વધારનારી, બુદ્ધિવર્ધક તથા પવિત્ર હોઈ રસાયન ઔષધિ છે. તેનું વિશેષ પ્રકારે સેવન કરવું.

ખ્રાણીચૂર્ણ :

ખ્રાણીનાં પાન ૧ ભાગ, લીંડીપીંપર ૧ ભાગ, તથા સાકર ૪ ભાગ મેળવી ચૂર્ણ બનાવવું. તેમાંથી રોજ સવારે ૦ તોલો જેટલું વાપરવું. ઉપર ગાયનું દૂધ પીવું. આ પ્રયોગ બેથી ગ્રણ માસ સુધી કરવાથી સૃતિ ઘણી તીવ્ર બને છે.

ખ્રાણી, સૂંઠ, હરદે, વજ, સતાવરી, ગળો, વાવડીંગ, શંખાવલી, ઉપલેટ, અશ્વગંધા, સિંધવ, પીપરમૂળ, અધેડો, સફેદ જીરુ, શાહજારુ અને અજમોદ એ સોળ વસ્તુઓ સરખા ભાગો મેળવીને તેનું ચૂર્ણ બનાવવું. તેમાં ચૂર્ણ જેટલી જ સાકર ઉમેરવી. એમાંથી ૦ તોલો જેટલું ચૂર્ણ સવારસાંજ દૂધ સાથે વાપરવું. તેનાથી બુદ્ધિ અને સૃતિ ઘણી તેજસ્વી થાય છે.

ખ્રાણી, વજ, અશ્વગંધા ને પીપરનું ચૂર્ણ બનાવી મધ્ય સાથે લેવું. ૭ દિવસમાં ફાયદો બતાવે છે.

ખ્રાણી શરબત :

સૂકા ખ્રાણીનાં પાન ૮૦ તોલા લઈ, સાફ કરી, આઠગાળા પાણીમાં અરિનની ધીમી આંચ આપીને કવાથ તૈયાર કરવો, જ્યારે તેમાં ચતુર્થાંશ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લઈ કપડાંથી ગાળી લેવો. પછી એ ગાળેલા કવાથમાં પાંચ રતલ સાકર ઉમેરી કડક ચાસણી કરી લેવી, એટલે શરબત તૈયાર થશે. આ શરબત તરત જ કપડે ગાળી લેવું ને હંડું થયેથી બાટલીમાં ભરી રાખવું. આશરે સાડાપાંચ રતલ જેટલું થશે. આ શરબત સવારસાંજ જમ્યા પછી એકથી બે તોલા જેટલું વાપરવું.

ખ્રાણી ગુટિકા :

ખ્રાણી ચૂર્ણ અને શિલાજુત બરાબર ચાસણીમાં ગોળી બનાવવી. તેને છાંયડે સુકવી લેવી. તેમાંથી એકેક ગોળી સવાર સાંજ વાપરવાથી સારો ફાયદો થાય છે. ૩૫ વર્ણવાળાં અને પ્રભાવશાળી થાય છે, તથા વ્યાધિરહિત બનીને, મેદા, સૃતિ, બલ, રચનાચાતુર્ય, દટ્ટતા અને સત્ત્વસંપદ્ધતા પ્રાપ્ત કરે છે. ચક્કદાર, વૃણદમાધવ, બૈષજ્યરલાવલીમાં આ પ્રયોગ આપેલો છે.

શતાવરી ચૂર્ણ :

શતાવરી, ગોરખમુંડી, ગળો, હરિતકર્ણા (આ ખાખરાનો જ એક બેદ છે.) ખાખરો અને મુસલી એ બધાને સમભાગો મેળવીને ચૂર્ણ બનાવવું. તેને દી સાથે ખાવાથી બુદ્ધિ તથા સ્મરણાશક્તિ ખૂબ સુધરે છે.

કલ્યાણાકાવલેહ :

હળદર, વજ, કુષ્ઠ, પીપર, સૂંઠ, અજભોદ, જેઠીમધ અને સિંધવ સમભાગો લઈને તેનું ચૂર્ણ બનાવવું. તે દીની સાથે ચાટવાથી એકવીશ દિવસમાં માણસ શાસ્ત્રને સમજુને ધારણ કરી શકે તેવો બુદ્ધિમાન થાય છે.

ચંદ્રપ્રભાવટી :

ચંદ્રપ્રભાવટી નં.૧ નું સેવન લાંબો વખત કરવાથી તે બુદ્ધિ અને સ્વૃતિને વધારે છે.

અશ્વગંધાદિ અવલેહ :

અશ્વગંધા, અજભોદ, કાળીપાટ, સૂંઠ, મરી, લીંડીપીપર, વરીયાળી, સતાવરી અને સિંધવ સમાન ભાગો લેવા તે બધાના વજનથી અરદાં વજન લઈને ચૂર્ણ બનાવવું. હંમેશા॥ ૦॥ તોલાથી ર તોલા જેટલું ખાવું તે પતી જાય ત્વારે દૂધનું ભોજન કરવું. એના સેવનથી સ્વૃતિ એક હજાર ગ્રંથ ધારણ કરવા જેટલી તીવ્ર બને છે.

ચ્યાવન-પ્રાશાવલેહ :

અષ્ટવર્ગચુક્ત ચ્યાવનપ્રાશાવલેહ રોજ સવારે ૧ તોલા જેટલો લઈ, ઉપર દૂધ પીવાથી મગાજ પુષ્ટ થઈ સ્વૃતિમાં સુધારો થાય છે. આ પ્રયોગ ઓછાંઓ ઓછો ગ્રામ માસ પર્યાત કરવો જોઈએ. તેને બનાવવાની રીત કોઈપણ પ્રસિદ્ધ આયુર્વેદિક ગ્રથમાંથી મળી શકશે.

રસો :

બૃહુદ સુવર્ણમાલિની, વસંતકુસુમાકર રસ તથા પૂર્ણ ચંદ્રોદય,
એ ગ્રાન્ પૈકી કોઈનું પણ વિધિપૂર્વક સેવન કરવાથી બુદ્ધિ સતેજ થાય
છે અને સ્વૃતિ સુધરે છે.

સારસ્વત ચૂર્ણ :

૧૧ કુષ્ઠ, અશ્વગંધા, સંચળ, અજમોદ, જીરુ, શાહજીર, સૂંદ,
મરી, પીપર, કાળીપાટ અને શંખાવલી, એ પ્રત્યેક સમાન ભાગો લઈ
તેની બરાબર વજ લેવો. એનું ચૂર્ણ બનાવી ખ્રાણીના રસમાં ઉ
દિવસ સુધી ઘુટવું. પછી તુનું સૂક્કવી લેવું. આ ચૂર્ણ ધીના સાથે ર
તોલો પર્યેત સાત દિવસ સુધી લેવું. એના પ્રભાવથી સ્વૃતિ ઘણી સુધરી
જાય છે.

ગાળો, અધેડો, વાવડીંગા, શંખાવલી, ખ્રાણી વજ, સૂંદ અને
સતાવરી સરખા ભાગો લઈ તેનું ચૂર્ણ કરવું ધીની સાથે સેવન કરવાથી
ત્વરિત ફાયદો કરે છે.

કુષ્ઠ, અશ્વગંધા, સિંધવ, પીપર, મરી, જીરુ, શાહજીર, સૂંદ,
કાળીપાટ, અજમોદ અને વજ સમાન ભાગો લઈને ચૂર્ણ બનાવવું.
તેમાંથી બે તોલા જેટલું સવારમાં ધી સાથે લેવું. જરૂર હોય તો એ
પ્રમાણા વધારીને ૪ તોલા પર્યેત કરી શકાય. આ પ્રયોગ દબુદ્ધિ
નામના બિક્ષુકની બુદ્ધિ વધારવા માટે નન્દનવિહારમાં કહેલો છે.

વચાચૂર્ણ :

જે મનુષ્ય દૂધ અથવા તેલ અથવા ધી સાથે વજનું એક મહિના
સુધી સેવન કરે છે. તે રાક્ષસાદિથી નિર્ભય, રૂપવાન, વિદ્ધાન, નિર્મલ
અને શોધિતવાણી બોલનારો થાય છે.

વજ શાણથી અહીં ઘોડાવજ સમજવો, પરંતુ ખુરાસાની વજ
સમજવો નહીં, વજ મેદય, સ્વૃતિવર્જક અને સ્વરને સુધારનારો છે,
પરંતુ ૧૫ થી ૨૦ રતિ લેવાથી ઊલટી થાય છે, એટલે વધારે લેવો
નહીં.

વજના ચૂર્ણને આંબળાના રસની એક ભાવના આપવી. તેનું

ઉપર બતાવેલા પ્રમાણાથી ધીની સાથે સેવન કરવું.

ત્રિફલાચૂર્ણા :

ત્રિફલા, એટલે હરડા, બહેડાં અને આંબળાનું ચૂર્ણ મીઠા સાથે એક વર્ષપર્યંત સેવન કરવાથી બુદ્ધિ તથા સૃજિતિમાં ઘણો સુધારો થાય છે.

જેઠીમધચૂર્ણા :

જેઠીમધનું ચૂર્ણ વંશલોચન સાથે એક વર્ષ સુધી લેવાથી સૃજિતિ તેજસ્વી થાય છે.

પીંપર ચૂર્ણા :

લીડીપીંપરનું ચૂર્ણ મધ્ય અને ધીની સાથે એક વર્ષ પર્યંત લેવાથી સૃજિતિ તેજસ્વી થાય છે.

અપામાગાર્ડિચૂર્ણા :

અધેડો, વજ, સુંદ, વાવડોંગા, સતાવરી, ગાળો અને હરડેનું ચૂર્ણ ધીની સાથે પ્રતિદિન વાપરવાથી એક હજાર ગ્રંથો ધારણા કરવા જેટલી સૃજિતિ પેદા થાય છે.

ધાત્રી ચૂર્ણા :

આંબળાનું ચૂર્ણ રૂદ્ધ તોલા લઈને તેના સ્વરસમાંજ ભીજાવવું. પછી ૧૨૮ તોલા મધ્ય અને ૧૨૮ તોલા ધી, ૩૨ તોલા પીંપર અને ૬૪ તોલા સાકર, એ બધું એક દાડામાં ભરીને તેને ધાન્યના ટગાલામાં એક વર્ષ પર્યંત રાખી મુકવું. એ રીતે તૈયાર થયેલી ઔષધિનું યોગ્ય પ્રમાણામાં સેવન કરવું.

(અરણાકલા પુસ્તિકાને આધારે.)

**જ્ઞાનસાધના અને મુદ્રાવિજ્ઞાન
મુદ્રા ચિકિત્સા**

બ્રહ્માંડ જેમ પાંચ તત્ત્વોથી બનેલું છે તેમ આપણું શરીર પણ પાંચ તત્ત્વોથી બનેલું છે. આ પાંચ મહાભૂતતત્ત્વો એટલે અદિન, વાયુ, આકાશ, પૃથ્વી, જળ. આપણી પાંચોય અંગાળીઓ આ તત્ત્વનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

અંગાળીનાં નામ	તત્ત્વનું નામ
Thumb - અંગૂઠો	અદિન - Fire-Sun
Index - તર્જની	વાયુ - Air-Wind
Centre - મદ્યમા	આકાશ - Either-Space
Ring - અનાભિકા	પૃથ્વી - Earth
Little - કનિષ્ઠકા	જળ - Water

હાથમાં વિશેષ પ્રકારની પ્રાણિજી, વિદ્યુતશક્તિ, ઈલેક્ટ્રીક તરંગ અને જીવની શક્તિ (ઓરા) નિરંતર નીકળે છે. વિભિન્ન અંગાળીઓની મુદ્રાઓ શરીરમાંની ચેતના શક્તિકેન્દ્રના રિમોટ કન્ટ્રોલના બટન સમાન કામ કરે છે.

મુદ્રા કરવાના સામાન્ય નિયમો

| પાંચ તત્ત્વોના સંતુલનથી સ્વસ્થ રહેવાય છે. અંગૂઠાની ટોચ પર બીજુ અંગાળીની ટોચ મૂકવાથી તે અંગાળીનું તત્ત્વ વધે છે અને અંગાળીની ટોચ અંગૂઠાના મૂળ પર લગાવવાથી તે તત્ત્વ ઘટે છે.

| મુદ્રા દરેક ઋણ-પુરુષ, બાળક-વૃદ્ધ, રોગી-નીરોગી કરી શકે છે. બંને હાથથી મુદ્રા કરવી જોઈએ. ડાબા હાથથી મુદ્રા કરવાથી જમણા ભાગને ફાયદો થાય અને જમણા હાથથી મુદ્રા કરવાથી ડાબા ભાગને ફાયદો થાય.

| મુદ્રા કરતી વખતે આંગાળીઓનો અંગૂઠા સાથેનો રૂપરૂપ સહજ હોવો જોઈએ. અંગૂઠાથી હલકુ સહજ દબાણ આપવું જોઈએ અને બાકીની આંગાળી સીધી તથા એકબીજાને અડીને રહેવી જોઈએ. સીધી ન રહે તો આરામદાયક રીતે રાખવી જોઈએ. ધીરે ધીરે બિમારી મટવાથી આંગાળી સીધી રહી મુદ્રા બરાબર રીતે થશે.

| મુદ્રાઓ ૪૮ મિનિટ આખા દિવસમાં થવી જોઈએ. નહિ તો ૧૫-૧૫ મિનિટ સવારે તથા સાંજે કરી શકાય. જમ્યા બાદ ૩૦ મિનિટ સુધી મુદ્રાઓ કરવી નહીં. પણ આફરો કે ગોસની તકલીફ દૂર કરવા જમ્યા બાદ તરત ફક્ત એક જ વાયુમદ્રા કરી શકાય.

| મુદ્રાઓ પદ્માસન, વજાસન અને દ્યાન દરમ્યાન કરવાથી વધુ લાભ થાય. ન થઈ શકે તો કોઈ પણ આસનમાં કરી શકાય. ઉપાસના કે સાધના વધારવા જો મુદ્રાઓનો પ્રયોગ કરવો હોય તો મંત્ર-દિશા-આસન તથા સમયનું દ્યાન રાખવાથી વધુ લાભ થાય.

| મુદ્રાઓથી જુદાં જુદાં તત્ત્વોભાં પરિવર્તન, વિઘટન, અભિવ્યક્તિ અને પ્રત્યાવર્તન થઈ તત્ત્વોનું સંતુલન થાય છે.

પ્રસ્તાવના

ચેતનાનો એક વિશિષ્ટ ગુણ છે જ્ઞાન. જ્ઞાન જ જીવિત અને નિર્જીવ વस્તુઓનો તફાવત દર્શાવે છે. જેનામાં જ્ઞાન છે તે જીવ છે. જેનામાં જ્ઞાન નથી તે નિર્જીવ છે. જ્ઞાનનો વિકાસ જ વ્યક્તિને સામાન્યમાંથી વિશિષ્ટ બનાવે છે. જ્ઞાનની ઉપલબ્ધિનાં નીચે મુજબ બે સાધનો છે :

૧. અભ્યાસ દ્વારા જાણકારીનો વિકાસ કરવો.
૨. ચેતનાના અનાવરણ દ્વારા જ્ઞાન ઉપલબ્ધ/પ્રગાટ થવું.

ઇન્જિન્યુરિય અને મન દ્વારા વિકસિત થતું જ્ઞાન મતિજ્ઞાન કહેવાય છે. આ જ જ્ઞાન જ્યારે બીજા લોકોને સમજાવવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે શ્રુતજ્ઞાન બની જાય છે. પ્રાચીન ચુગામાં જ્ઞાનનો વિકાસ સાંભળીને જ (શ્રવણ દ્વારા) કરવામાં આવતો હતો. વેદ, આગમ, ગ્રિપિટક વગેરે તમામ ચંથો કંઠસ્થ થતા હતા. તેમને સાંભળીને જ સ્વૃતિપટ ઉપર ધારણ કરવામાં આવતા હતા. ત્યાર પછી જ્યારે જ્ઞાન સંકેતોનાં માધ્યમો વડે લિપિબદ્ધ થવા લાગ્યું ત્યારે તે શ્રુત, શાસ્ત્રરૂપે પુસ્તકાર્થ થઈ ગયું. પુસ્તકોમાં આર્થ થવાથી એક લાભ તો એ થયો કે શ્રુતની પ્રામાણિકતા નિશ્ચિત બની ગઈ. શ્રુત એકબીજા સુધી સરળતાથી પ્રસારિત થવા લાગ્યું. શ્રુતને ધારણા કરવા માટે બાળવયથી પરાક્રમ કરવું પડતું હતું.

યોગ્ય વ્યક્તિત્વોને તે માટે નિયુક્ત કરવામાં આવતી હતી. સમયની સાથે સાથે શ્રુત-ગ્રહણ ધારણાની આ પદ્ધતિ નબળી પડતી ગઈ. પરિણામે સ્વૃતિની દુર્ભળતા પણ થવા લાગી. સ્વૃતિ અને જ્ઞાનને વિકસિત કરવા માટે જે મુદ્રાનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તેનું નામ છે જ્ઞાનમુદ્રા. તેને ચિન્હયમુદ્રા પણ કહેવામાં આવે છે.

પરિણામ :

૧. જ્ઞાનનો વિકાસ થાય છે.
૨. સ્મરણાશક્તિ વિકસે છે.
૩. સ્વભાવમાં પરિવર્તન આવે છે—જિદ્દીપણું, ચીડિયાપણું, અસ્થિરતા, કોધ, રઘવાટ તથા વ્યાકુળતાની મનોવૃત્તિનું નિરાકરણ થાય છે.
૪. મન શાંત અને પ્રકૃતિલત બને છે.
૫. એકાશ્રતા વધે છે. કાર્યક્રેચ્માં સફળતા મળે છે.
૬. ભણાવામાં મન લાગે છે.
૭. મહિતકનાં સ્નાયુઓ શક્તિશાળી બને છે.
૮. માથાનો દુખાવો તથા અનિદ્રાનો રોગ દૂર થાય છે.

એકચુપેશર ચિકિત્સા એ આંગાળીઓનાં ટેરવાંને મસ્તિષ્ણ કહ્યાં છે. તેમને દબાવવાથી માથાનો દુખાવો દૂર થાય છે તથા મસ્તિષ્ણની ક્ષમતા વિકસે છે. અંગૂઠાના ઉપરના છેડાની પાસેની જગ્યા પિચ્યૂટરી તથા પિનીયલનું કેન્દ્ર છે. પિચ્યૂટરી મુખ્ય ગ્રંથિ છે. શારીરિક સંતુલન તથા વ્યક્તિત્વ વિકાસમાં આ ગ્રંથિઓ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવે છે. તે દબાવવાથી ભાવોમાં મૈત્રી, કરુણા, અભય, સ્થિરતા, અજૂતા વગેરે શાંત ભાવો પ્રગાટ થવા લાગે છે. જ્ઞાનમુદ્રા રાખીને મસ્તક ઉપર પીઠા રંગનું દ્યાન જપ કરવાથી સ્મૃતિ તેમજ જ્ઞાનનો વિકાસ થાય છે. તેનાથી મેદાશાક્તિના વિકાસ માટેની તક તો મળે જ છે, સાથોસાથ જ્ઞાનુમંડળ પણ શક્તિશાળી બને છે. જેથી બણતી વખતે આળસ, તંદ્રા, નિદ્રા વગેરેથી વાયક અપ્રભાવિત રહે છે.

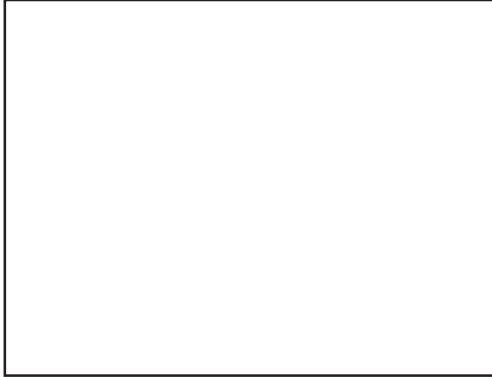
સાવચેતી

જ્ઞાનવિકાસની ઈચ્છુક વ્યક્તિત્વે તીવ્ર ખાટા તથા ચટપટા પદાર્થોનું સેવન વધુ ન કરવું જોઈએ. અતિ ઉષ્ણા તથા અતિ ઠંડા પદાર્થોનું સેવન પણ તેને માટે વર્જનીય છે. પાનપરાગા, સોપારી, ગુટકા, તમાકુ વગેરેના સેવનથી પણ તેણે દૂર રહેવું જોઈએ.

ટેબલ, ખુરશી અથવા પાટ પર બેસીને પગાને અનાવશ્યક રીતે હલાવવા ન જોઈએ. બીજાની નિંદા, ઈઞ્ચા કે ધૃણાથી દૂર રહેવું જોઈએ. જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીનો તિરસ્કાર અને અવહેલના ન કરવા જોઈએ. જ્ઞાનનો અહૂંકાર ન કરવો. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય માટે જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીનું બહુમાન અને તેમનો વિનય કરવાં જોઈએ. આમ કરવાથી જ્ઞાન પરિપૂર્ણ બને છે.

જ્ઞાનમુદ્રા

તર્જનીની ટોચ
અને અંગૂઠાની ટોચને
ભેગી કરી, બાકીની
મદ્યમા, અનામિકા તથા
કનિષ્ઠિકા આંગળીઓ
સાથે સીધી રાખી
જ્ઞાનમુદ્રા બને.

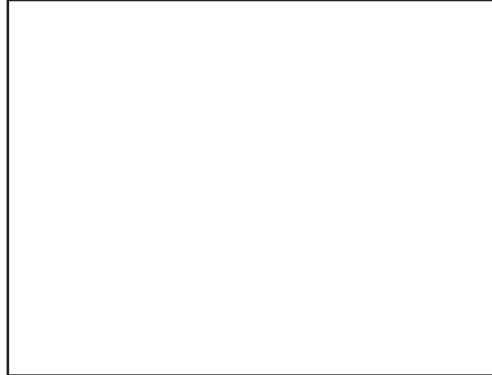

લાભ :

- ❖ મગજના જ્ઞાનતંતુને કિંચાવંત કરે છે. મનને શાંત કરે છે અને જ્ઞાનનો વિકાસ થાય છે.
- ❖ માનસિકએકાયતા, યાદશક્તિ, ચોકસાઈ, અને પ્રસક્ષ્ણતા વધે છે.
- ❖ આધ્યાત્મિકતા, સ્નાયુંડળની સશક્તતા તથા ધ્યાનમાં પ્રગતિ સધાય છે.
- ❖ મગજને લગતા કોઈ પણ રોગ દૂર થાય જેમકે ફીટની બિમારી, પાગલપણું, ચિડચિડયાપણું, અસ્થિરતા, ગબરામણ, અનિશ્ચિતતા, ઉંબાદ, બેચેની, નિરાશા (ડીપ્રેશન), વ્યાકુળતા વગેરે દૂર થાય છે.
- ❖ કોધ, ઉતેજના, આળસ, ભચ, વગેરે માનસિક તનાવો દૂર કરે છે.
- ❖ અનિદ્રાના રોગમાં રામબાળ ઉપયાર છે. જેને વધુ ઊંઘ આવતી હોય તેની ઊંઘ પણ સમતોલ થાય છે. જૂના અનિદ્રાના રોગીઓ જ્ઞાનમુદ્રા સાથે પ્રાણમુદ્રા પણ કરવી જોઈએ.
- ❖ શારીરના Pituary અને Peneal માસ્ટર ગ્લાન્ડ (આંતરરસ્ત્રાવી ગ્રંથિઓ) ના રસો નિયંત્રણમાં લાવે છે.
- ❖ અવિકસિત બૃધરેખા અને શુક્પર્વતનો વિકાસ થાય છે.
- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાને વ્યાખ્યાન કે સરસ્વતીમુદ્રા પણ કહેવાય છે. કારણકે આ મુદ્રાથી સ્વયંજ્ઞાન અને પુસ્તકનું જ્ઞાન વધે છે.
- ❖ માથાના માઈગ્રેન દુઃખાવા માટે જ્ઞાનમુદ્રા અને પ્રાણમુદ્રા સાથે કરવી.

જ્ઞાન-દ્યાન મુદ્રા

જ્ઞાનમુદ્રા બે
હાથથી કરી ડાબા
હાથની હથેળી પર
જમણો હાથ રાખી
પાંચાસાન અથવા
સુખાસન કરી નાભિ
પાસે બંને હાથ રાખી
જ્ઞાન-દ્યાન મુદ્રા બને.

વાબ :

- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાના બધા લાભ ઉપરાંત દ્યાનમાં પ્રગતિ સધાય.

જ્ઞાનવૈરાગ્ય મુદ્રા

જમણા હાથની
જ્ઞાનમુદ્રા કરી હૃદયપાસે
આનંદકેન્દ્ર (અનાહિત
ચક) પાસે હાથને રાખી,
ડાબા હાથની જ્ઞાનમુદ્રા
કરી ડાબા ઘૂંટણ પર
રાખી, જ્ઞાનવૈરાગ્ય મુદ્રા
બને.

વાબ :

- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાના બધા લાભ થાય. તે ઉપરાંત સંસારમાં રહી વૈરાગી
અને નિષ્પાપજીવન જીવવામાં સહાયક બને.

તત्त्वज्ञान मुद्रा

ડાબા હાથની
પૃથ્વીમુદ્રા, (અંગૂઠો અને
અનામિકાની ટોચ
મેળવી) અને જમણા
હાથની જ્ઞાનમુદ્રા કરી
(તર્જની અને અંગૂઠાની
ટોચ મેળવી) બંનો
તરફના ધૂંટણ પર બંને હાથ રાખી તત્ત્વજ્ઞાન મુદ્રા બને.

વાબ :

- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાના બધા લાભ, ઉપરાંત વિજ્ઞાનમય કોષ ખૂલે, તત્ત્વજ્ઞાન – ફિલોસોફીનું જ્ઞાન વધે.

અભયજ્ઞાન મુદ્રા

બંને હાથથી
જ્ઞાનમુદ્રા કરી ખભાની
આજુબાજુ સીધી
લાઈનમાં હથેળી દેખાય
એ રીતે હાથ સીધા
રાખી, અભયજ્ઞાન મુદ્રા
બને.

વાબ :

- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાના બધા લાભ થાય તે ઉપરાંત જીવનમાં નિર્ભયતા આવે.
મોતનો ડર અથવા કોઈ પણ જાતના ડરથી મુક્તિ મળે છે.

બોધિસત્ત્વ જ્ઞાન

મુદ્રા

આ નંદકે નંદ
(અનાહિત ચર્ક), હૃદય
પાસે જમણા હાથની
જ્ઞાનમુદ્રા કરી, ડાબા
હાથની જ્ઞાનમુદ્રા કરી
તેના પર રાખી બંને
હાથના અંગૂઠા અને તર્જની એકબીજાની સામે મળે એવી રીતે રાખી,
બોધિસત્ત્વ જ્ઞાનમુદ્રા બને.

લાભ :

- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાના બધાલાભ થાય, તે ઉપરાંત ધ્યાનમાં પ્રગતિ સધાય
અને સાધકને પોતાની સાધનાનુસાર જ્યોતિકેન્દ્ર (લલાટના
મદ્યભાગ) પર સફેદ પ્રકાશ દેખાય.
- ❖ જ્ઞાનમુદ્રાથી ગંથિઓના રત્નાવ સંતુલિત થતા હોવાથી ભાવમાં અદભુત
પરિવર્તન આવે છે અને સ્વભાવ બદલાય છે.
- ❖ જ્ઞાનમુદ્રા પોતાની સગાવડ મુજબ વધુમાં વધુ કરી શકાય છે. ઓછામાં
ઓછી ૧૫ મિનિટ કરવી જોઈએ અને જલ્દી પરિણામ જોઈતું હોય
તો નિયમિતપણે ૪૮ મિનિટ સુધી કરવી જોઈએ.

(મુનિ કિશાનલાલજી-નીલમ સંઘવી-પ્રદીપ સંઘવીની મુદ્રા વિજ્ઞાન
પુરુષકામાંથી સાભાર.)

જ્ઞાનપંચમીની આરાધના

અજ્ઞાન તિભિરને દૂર કરી જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરનાર જ્ઞાની ગુરુવરને વંદના !!

૧૭મી શતાબ્દીમાં થઈ ગયેલા પરમજ્ઞાની યોગીપુરુષ મહોપાદ્યાય યશોવિજયજીએ જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની સરખામળી કરી છે. અજ્ઞાની ને વિષા ખાતા ભૂંડની સાથે સરખાવ્યો છે અને જ્ઞાનીને માનસરોવરના મોતીનો ચારો ચરતા હંસની સાથે સરખાવ્યો છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચે આજ ફરક છે. જ્ઞાની જ્યાં પણ હશે તરત જ તે મોતી શોધી તેનો ચારો ચરી લેશો. અજ્ઞાની માણસ કોઈક ને કોઈક અશુભ તત્ત્વોમાં જ મોઢું નાખતો રહેશે.

મધ્યતણ કીલા જ્ઞાને વિષાયા ભિવતુ પરં

જેમ ભૂંડ ગંદકીમાં જ આળોટે, કાદવકીચડમાં પડયો હોય જ્યારે ને ત્યારે વિષા જ આરોગો. અજ્ઞાની માણસો આ ભૂંડ જેવા જ છે. જ્યારે જુઓ ત્યારે કોઈક દુર્ભાવનાઓના ચુંથણાઓ જ ચુંથતા હોય. કુસંસ્કારોની ગંદકીમાં જ એ આળોટતો હોય ત્યાં જ એ ચક્કર માર્યા કરતાં હોય.

જ્ઞાની : જ્ઞાની નિભંશ્રતે જ્ઞાને મરાલવ્ય માતે

જેમ માનસરોવરની ઉપર હંસલાઓ આવે છે, ઉતરે છે, મોતીનો ચારો ચરે છે, એમ જ્ઞાનીપુરુષો જ્યાં જ્યાં જતાં હશે ત્યાં ત્યાં શુભ તત્ત્વનો જ આસ્વાદ લેતા હશે.

માત્ર જ્ઞાન એટલે થોડાં ઘણાં શાસ્ત્રો ભણી લીધાં, થોડું ઘણું અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું, કહેવાતી થોડી ઘણી શિક્ષણની ડીગ્રીઓ મેળવી લીધી, એટલા માત્રથી જ્ઞાની બની જવાતું નથી.

જ્ઞાની પાસે બુદ્ધિનો વૈભવ કેટલો છે એના કરતાં પણ જ્ઞાનીની પાસે શુદ્ધિનો વૈભવ કેટલો છે એ બહુ મહિત્તણની વાત છે. માત્ર બુદ્ધિ તો ઘણાં બધામાં હોઈ શકે, શાસ્ત્રજ્ઞાન તો પંડિતોમાં પણ હોઈ શકે, પરંતુ

પંડિત અને જ્ઞાનીમાં પણ ફરક છે. પંડિતની પાસે માત્ર વિપુલ માહિતી છે. જ્ઞાનીની પાસે અંતરનો પ્રકાશ છે. જ્ઞાનપંચમીનું પર્વ વાર્ષિકપર્વ છે. જેમ મૌન એકાદશીનું પર્વ બહિરૂખ યેતનાને અતરૂખ બનાવવાનું પર્વ છે. તેમ જ્ઞાનપંચમીનું અંતરના અજ્ઞાનને ભેટી નાખીને જ્ઞાનનો દિવ્યપ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવા માટેનું આ પર્વ છે.

જ્ઞાનપંચમીની આરાધના આપણા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય અને ક્ષપોપશમ કરવા માટે કરવાની છે. જ્ઞાનપંચમીની આરાધના અનાદિ કાળથી અજ્ઞાનમાં અથડાતાં અને કુટાતાં આપણા આત્માને જ્ઞાનના માર્ગે લઈ જવા માટે કરવાની છે. જ્ઞાન પંચમીનીઆરાધના, આપણી વિપરીત દસ્તિને પરિવર્તિત કરી નાખીને સમ્યકદસ્તિજ્ઞાનનો દસ્તિ ઉધાડ કરવા માટે કરવાની છે.

સમ્યકજ્ઞાનની આરાધના કરવાની એટલે અંતરની સૂજ કેળવવાની છે. જ્ઞાની પુરષો અને શાસ્ત્રો તો માત્ર આંગાળી ચીંધતા હોય છે. દિશા બતાવતા હોય છે. પછી એ દિશામાં ખેડાણ તો આપણે જ કરવું પડે. ભગવાન મહાવીરે પ્રકૃષ્ટ બુદ્ધિવાન એવા પોતાના ૧૧ શિષ્યો (ગાણાધરો)ને માત્ર એક બિંદુ જ આપ્યું.

ઉઘણો ઈવા

વિગામે ઈવા

ધૂવે ઈવા

દરેક વસ્તુ ઉત્પણ્ણ થાય છે. થોડોક સમય ટકે છે અને અંતે નાશ પામી જાય છે.

ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય આ ગ્રણોય સૃષ્ટિમાં ચાલ્યા જ કરે છે અને એના આધારે અગાધજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલા એ ગાણધર ભગવંતોએ જ્ઞાનનો સ્તોત્ર વહેવડાયો. પ્રભુએ માત્ર દિશા કહી કે વિશ્વમાં આ તત્ત્વ ચાલી રહ્યું છે, પછી તેનું ખેડાણ ગાણધરભગવંતોએ કર્યું, જ્ઞાનનું કાર્ય જ આ છે એ આપણાને ચિંતનની

નવીજ ક્ષિતિજે ખોલી આપે છે. આત્મસાધનાના માર્ગની નવી જ ક્ષિતિજે પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે. બહારમાંથી અંદરમાં જવા માટે.

જાની સારો એ જ કહેવાય જે જેમ જેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો જાય તેમ તેમ જ્ઞાન પચાવતો જાય.

બીજાનું જોઈ જોઈને માત્ર અંધ અનુકરણ દરેક ક્ષેત્રે એટલું વધી ગયું છે. કોઈ દિવસ આપણે શાંતિથી વિચારીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી કે હું શું કરું છું? શા માટે કરું છું? કેવી રીતે કરવું જોઈએ? આ પાછળ શું દસ્તિ છે. આ કરીને મારે શું પામવાનું છે. આ વિચાર્યા વગાર માત્ર અંધ અનુકરણ કરીએ છીએ.

આણો આમ કર્યું તેથી સારો દેખાય છે માટે આપણે પણ આમ કરો.

આ આમ કરીને આગળ વધી ગયો માટે આપણે પણ આમ કરો.

એ એની દસ્તિએ એના સંરક્ષારો એની પરિચિન્યતિએ કદાચ ઉચિત ભૂમિકાએ પણ હોય પણ, આપણી યોગ્યતા કે આપણા સંરક્ષાર કદાચ બિન્ન હોય અને આપણે જો માત્ર એનું અંધ અનુકરણ જ કરીએ તો તે આપણા માટે બરાબર ન પણ હોઈ શકે, મોટાભાગનો સમાજ કોપીસૂઝ જીવન જીવી રહ્યો છે. જ્ઞાન પંચમીની આરાધના કોઠાસૂઝ બનવા માટે કરવાની છે. અંદરમાંથી જ આપણાને એક સમજ ખીલે, જ્ઞાનની સમજ પ્રાપ્ત થાય એકાંત દસ્તિ છોડી અનેકાંત દસ્તિના સ્વીકાર કરતા થઈ જઈએ એ જ જ્ઞાનસાધનાનું સાચું પરિણામ છે. અને જ્યાં અનેકાંત દસ્તિ આવશે ત્યાં ઘણાબધા સંદર્ભો ઓછા થઈ જશો. જ્યાં અનેકાંતદસ્તિ આવશે ત્યાં જીવન શાંતિ અને સ્વસ્થભર્યું બની જશો. આજે આપણા જીવનમાં અસ્વસ્થતા છે તે ગ્રહિને કારણે છે. જ્ઞાનથી ગ્રહો છૂટે, પૂર્વગ્રહ, દૂરાગ્રહ, આગ્રહ વગેરે છૂટશે. જ્યાં આગ્રહ છે ત્યાં કખાયો જાગવાની પૂર્ણ શક્યતા

છે. સત્યાગ્રહીથી આગળ છે. સત્ય ચાહી-સત્યચાહી એટલે સત્યને ગૃહણ કરવું અહીં વિશાળ દર્શિ અભિપ્રેત છે. સત્યના જે જે અંશો જ્યાં જ્યાં વેરાયેલા પડ્યા છે તે ને ગૃહણ કરવાની વાત છે. ધર્મ એટલે સત્યનો સમન્વય, ધર્મ એટલે સત્યનો સ્વીકાર. જૈનધર્મે દરેક નયનો સાપેક્ષભાવે સ્વીકાર કર્યો છે. નય તો જ સાચો નય બની શકે જે તે બીજા નયનો સ્વીકાર કરે તો, નહીં તો એ નય પણ દુર્નય બની જાય છે એમ શારત્રકારો ફરમાવે છે. નય એટલે દર્શિ, એક નયે બીજા નયનો સ્વીકાર કરવો જ જોઈએ. નિશ્ચયદર્શિ જો વહેવારદર્શિનો સ્વીકાર ન કરે તો એ નિશ્ચય સાચો નિશ્ચય નથી. વ્યવહાર જો નિશ્ચય સાપેક્ષ ન હોય તો એ વ્યવહાર સાચો વ્યવહાર નથી એજ વ્યવહાર સાચો છે જે નિશ્ચય સાપેક્ષ છે એજ નિશ્ચય સાચો હોય જે વ્યવહાર સાક્ષેપ હોય છે. જ્યાં એક પણ નયનો એક પણ દર્શિનો અભાવ આવી ગયો કે ઉપેક્ષા આવી ગઈ ત્યાં એ નય સાચો હોવા છતાં સાચો રહી શકતો નથી. સમ્યક્ઝાનમાં દરેકનો સ્વીકાર હોય છે. આપણે સ્વીકારને બદલે ધિક્કાર કરવાનું શીખ્યા છીએ. કયાંય પણ આપણા મતની વિરદ્ધની વાત આવી આપણા સંપ્રદાયની વિરદ્ધની વાત અલગ ગાંછ કે મત આવ્યો એટલે આપણે તેનો સ્વીકાર કરી શકતા નથી.

કલીકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યે રાગમાં જો કોઈ ખતરનાક તત્ત્વ ગણયું હોય તો એ દર્શિરાગને ગણયું છે. પોતાની દર્શિનોરાગ પોતાના મતનો રાગ પોતે સ્વીકારેલ માન્યતાનો એક રાગ પક્કડ આગ્રહ તેને દર્શિરાગ કહ્યો છે.

કામરાગ અને સ્નેહરાગ હજુ પણ નિવારી શકાય છે તેનાથી ઉપર ઊઠી શકાય છે. પરિવારના સ્વજનો ઉપરની મમતા પણ છોડી શકે છે અને જાતીય વાસનાઓથી પણ મુક્ત બની શકે છે.

પરંતુ એનાથી પણ મુક્ત બની ગયેલા આત્માઓ, સંપૂર્ણ વેરાગી બનેલા આત્માઓ એક ઠેકાણે અટકી પડે છે. એ છે દર્શિરાગ,

દિલ્હી રાગ છોડવો ખૂબ દુષ્કર છે.

સ્નેહરાગ અને કામરાગ છોડી શકે છે પરંતુ દિલ્હી રાગની પકડમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. આ મારી માન્યતા, મારો આગ્રહ, આ આગ્રહમાંથી રાગ જન્મતા વાર નથી લાગતી અને દિલ્હિના રાગને પાપ કહ્યું છે. અંતરમાં રમત કરી રહેલ રાગને આપણો પકડી શકતાં નથી. આપણો રાગભાવને પોષતા હોઈએ છતાં આપણો બ્રાહ્મક કે બિથ્યા ખ્યાલોમાં અટવાતા હોઈએ છીએ કે હું આ બધાંથી પર છું. મુક્ત છું, અને એમ લાગો કે હું વિશાળતાની-ઉદારતાની વાત કરું છું. પરંતુ ઊંડે ઊંડે આપણાને મળેલી માન્યતાને, ગાઢ કે સંપ્રદાયપ્રતિનો સુષુપ્ત મોહ મારા અંતરમાં કામ કરતો હોય છે.

કલિકાલસરવર્જા કહે છે આમાંથી મુક્ત થવું તો સાધુસંતો માટે પણ ખૂબ મુશ્કેલ કામ છે. આમાંથી મુક્ત તેજ બની શકે જેણો નયસાપેક્ષા એવી જ્ઞાનદિલ્હિનો ઉદાદ કરી લીધો હોય. જ્યાં દિલ્હિ પડે ત્યાં તેને સત્યનો અંશ દેખાતો હોય. જ્યાં સત્ય છે ત્યાં ત્યાં આકર્ષણ થવું જ જોઈએ.

જ્યાં વિવિધ માન્યતાનો સમન્વય છે ત્યાં જ ધર્મ જીવે છે. શાર્દ્ર જીવે છે.

જ્ઞાનદિલ્હિનું અંજન કરવા માટે જ્ઞાનદિલ્હિનો ઉદાદ કરવા માટે જ્ઞાનપંચમીની આરાધના કરવાની છે. જેમ જેમ સમ્યકજ્ઞાનની આરાધના આપણો કરતાં જઈએ તેમ તેમ આપણું હૃદય ઉદાર અને વિશાળ બનતું જાય, વિશુદ્ધ બનતું જાય. બુદ્ધિની સાથે હૃદયની શુદ્ધિ ભેગી ભળી જાય. માત્ર બુદ્ધિ રવાડે ચડાવે, બુદ્ધિ સાથે શુદ્ધિ ભળે તેવી બુદ્ધિ જ કામની માત્ર બુદ્ધિ કોઈનું કલ્યાણ ન કરાવી શકે. માટે જ્ઞાનીઓએ સમ્યકજ્ઞાનની આરાધના કરવાનું કહ્યું- જ્ઞાનપદની આરાધના સાથે સમ્યકજ્ઞાન શર્દી વાપર્યો છે. જ્ઞાન અને સમ્યકજ્ઞાનમાં ફરક છે. જ્ઞાન એટલે માત્ર જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો

ક્ષાયોપશામ અને સમ્યકજ્ઞાન એટલે મોહનીય કર્મના ક્ષાયોપશામ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષાયોપશામ એ સમ્યકજ્ઞાન છે. માત્ર જ્ઞાન બુદ્ધિનો વૈભવ વધારશે સમ્યક જ્ઞાન શુદ્ધિપૂર્વક બુદ્ધિનો વિસ્તર કરશે.

જ્ઞાનપંચમીની આરાધનાને સૌભાગ્યપંચમીની આરાધના કહી છે. સૌભાગ્ય કયારે પામે? મોહનો અંધકાર દૂર થાય ત્યારે, અજ્ઞાનના અંધકાર કરતાં મોહનો અંધકાર વધુ ખતરનાક છે. મોહનો અંધાપો દેખતાઓને પણ આંધળા બનાવી દે ભણેલાઓને પણ રવાડે ચડાવી દે, સમજદારોને સંધર્ષને માર્ગ લઈ જાય, પોતાના કોઈ મતનો મોહ, પોતાના કોઈક સ્વાર્થનો મોહ, પૌદગાલિક પદાર્થોને પામવાનો મોહ આ મોહ જ્યારે પ્રબળ બને ત્યારે જ્ઞાનીઓને પોતાનું બધું જ્ઞાન ભૂલાઈ જાય ને મોહનો અંધાપો સમત્વ કે દૃષ્ટાભાવનું વમન કરાવી વ્યાકુળ બનાવી દે.

જ્ઞાનીપુરુષોએ આ વાતને સૂક્ષ્મ મનોવૈજ્ઞાનિક દર્શિથી અદ્ભુત રીતે વિચારી છે. આપણા અંતરમાંથી મોહનો અંધાપો દૂર થાય તો જ આપણાને સાચું જ્ઞાન મળશે.

સમ્યકજ્ઞાનની આરાધના કદ્ય રીતે કરીશું. :

સમ્યક જ્ઞાન પદની આરાધનામાં આવા સમ્યક જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલા જ્ઞાની પુરુષોની, અને એ સમ્યક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જેના ક્ષારા થાય તેવા બધાં સાધનો અને આલંબનોની ભર્કિત કરવાની છે, એ બધા પ્રત્યે હૃદયનો બહુમાન ભાવ કેળવવાનો છે. તેમાંના કોઈપણ તત્ત્વની અશાંતા ન થાય કે અવગાણના ન થાય તેની તક્કેદારી રાખવાની છે. માત્ર ‘‘ઊં રીમ નમો નાણાસ્ય’’ ની માળા ગાણી લેવાથી કામ ન થાય. માળાઓ ગાણાયા કરે ને જ્ઞાની પુરુષોની અશાંતના થાય તો જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે નહીં.

ગીધ અને હંસ બંને ઊંચે ઊડે પણ બજોની દર્શિ અલગ છે. આપણે હંસદર્શિ કેળવવાની છે.

બીજાઓના દોષોના મડદા જોવાના નથી અન્યના ગુણોના મોતી ચરવા છે.

માત્ર જ્ઞાનપંચમીના ઉપવાસની સાથે – નિંદાનો ઉપવાસ – અવર્ણવાદનો ઉપવાસ કરવાનો છે. અનાદિકાળના કુસંસ્કારનું વિસર્જન કરવાનું છે.

નિંદા કરવાથી આપણી સરસ્વતી લાજે.

હવે બીજાની ખામી નહિ પણ ખૂબી જોવી છે. બીજાના દોષો જોવા તે અજ્ઞાન. બીજમાં રહેલા પરમતત્ત્વનું દર્શાન કરવું તે જ્ઞાનનું કામ છે. જ્ઞાનપંચમીની આરાધના વખતે આપણે વરદત અને ગુણમંજરીને યાદ કરીએ છીએ. પૂર્વ ભવમાં તેમણે જ્ઞાનની અશાંતના કરી જ્ઞાનદાતાની અશાંતના કરી. જ્ઞાનનાં પુસ્તકોને બાળી નાખવાની કુચેષ્ટા કરી ને પછીના જન્મે તેને તેનું પરિણામ બોગાવવું પડયું.

ગુણમંજરી મુંગી થઈ, વાક્યાક્રિત હરાઈ ગાઈ સરસ્વતી તેનાથી ઝીઠી. કારણાકે મળેલી શક્તિનો દૂર ઉપયોગ કર્યો. અદ્યાપકોનું અપમાન કર્યું હતું. જ્ઞાનનાં સાધનોનો અનાદર કરી પાપબાંધ્યું, દષ્ટાંતમાંથી તત્ત્વજ્ઞાનના બિંદુને પકડી લેવાનું છે.

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં જઈએ, જ્ઞાનપંચમીની આરાધના કરતાં જઈએ અને જગત પ્રત્યે જોવાની આપણી દર્શિ ન બદલાઈ જાય તો, અનાદિ કાળથી પડેલા આત્માના સંસ્કારમાં પરિવર્તન ન આવે તો વૃત્તિઓનું શુદ્ધિકરણ ન કરી શકીએ તો સમજવાનું કે સાચો જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો નથી, જે કાંઈ હશે કદાચ તે બૌદ્ધિક વૃદ્ધિ હશે, બૌદ્ધિક વૈભવ હશે. સાચું જ્ઞાન જ એ છે જે જગતથી આપણાને પરામુખ બનાવે અને આત્માથી સન્મુખ બનાવે. બહિમુર્ખ ચેતનાને અંતરમુર્ખ બનાવે તેજ સાચું જ્ઞાન. બહિરાત્મામાંથી અંતરઆત્મા બનાવીને પરમાત્મા તરફ આપણાને સન્મુખ કરી દે તેનું નામ જ્ઞાન છે. શ્રીમદ્રાજયંદ્ર જ્ઞાનીની વ્યાખ્યા આપી છે.

સક્કલ જગત તે એંછવત અથવા સ્વખન સમાન,
તે કહીએ જ્ઞાની દશા બાકી વાચા જ્ઞાન.

રાચા જ્ઞાનીની જગતના તમામ ભૌતિક પદાર્થો અને તુરુછ બોગસુખો
પ્રત્યેની જ દસ્તિ બદલાઈ જાય. જ્ઞાનનો પ્રકાશ જ્યારે અંતરમાં
ખીલી ઊંઠે ત્યારે જગતના ભૌતિક પદાર્થો અને તુરુછ લાગે. અંતરમાં
અદ્ભુત દિવ્યતા તેને પ્રાપ્ત કરી છે. ચૈતન્યનો સ્પર્શ કરી અનુભૂતિ
મેળવી છે તેની સરખામણીમાં આ ભૌતિક પદાર્થો જગતના એંછવાડ
જેવા લાગે. તે જગતને સ્વખન સમાન દેખે છે. બ્રહ્મસત્ય જગત
મિથ્યાની દસ્તિ હોય બ્રહ્મ એટલે મારો આત્મા અને તેજ સત્ય બાકી
સમગ્ર જગત મિથ્યા છે. આને કારણે રાગ અને દ્રેષની પરિણાતીઓ
સહજ રીતે શાંત થઈ જાય. સમત્વની પ્રાપ્તિ કરાવે તેજ સાચું જ્ઞાન.
પૂ.યશોવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનનો પરિપાક આ રીતે બતાડયો છે :

વિકલ્પ વિષયોત્તિરણ સ્વભાવ લંબન સદા
જ્ઞાનસ્ય પરિપાકોચ સસમસ્ત પક્રિતીત :

વિકલ્પના વિષયોથી ઉત્તીર્ણ બનીને સ્વભાવનું આલંબન, સ્વ
એટલે આત્મા પોતે એટલે એનો જે ભાવ એટલે આત્માના ગુણો એની
જે સહજ અવસ્થા એનો જે ક્ષાયિક ભાવ. આપણો કર્મના ઉદ્દ્યથી
હુંપણાના ભાવમાં જીવી રહ્યાં આપણી જાળમાં અટવાતા જઈએ છીએ.
સહજઅવસ્થા પમાડવા માટે દેહથી છૂટીને સ્વપર કલ્યાણનું લક્ષ
આપણો હજુ બાંધ્યું નથી. માટે આપણો જે કાંઈ પ્રવૃત્તિઓ કરીએ
છીએ તે પ્રવૃત્તિઓ કેટલીકવાર આપણા માટે બંધન બની જતી હોય
છે. આપણાને થકવનારી બની જતી હોય છે.

જ્ઞાનનો પરિપાક તો સ્વભાવનું આલંબન છે. સમત્વ સિદ્ધ
કરવાનું છે. પોતાના આત્મામાં સમત્વ કેળવવાનું છે અને જીવાત્માઓ
પ્રત્યે પણ સમત્વ કેળવવાનું છે. પોતાના આત્મામાં વિષય અને કખાયની
વૃત્તિઓને શાંત કરી ઉપશામ ભાવમાં આવવાનું છે. અને વિશ્વના
તમામ જીવો પ્રત્યે સમાનતાની ભાવના. મારા જેવા વિશ્વના બધાજ

આત્મા છે. બધાં જ જીવો પ્રત્યે સમાનતાની ભાવના સમ છે. ચૈતન્યના નાતે બધાજ જીવો સમાન છે. અહીં બીજાના દોષો જોયા કરવા કરતાં બીજાના ગુણો જોવાની દષ્ટિ કેળવવાની છે. જ્ઞાનનું પરિણામ સમ કહું છે. જેના જીવનમાં સાચું જ્ઞાન પ્રગટે, જ્ઞાન પચે તો બે પરિણામ આવે સોપકર્ષ અને પરાપકર્ષ અને જ્ઞાનનું અજીર્ણો, અપચો થાય તો પોતાને વિકૃતિ આવે છે, અહેંકાર વધે અને બીજા જીવો પ્રત્યે તિરસ્કૃતિ આવે. પરંતુ જ્ઞાન પચે તો પોતાનામાં ઉપશામભાવ આવે એટલે શાંત થતો જાય બીજા જીવો પ્રત્યે સમત્વની ભાવના કેળવાય, તિરસ્કારની જગ્યાએ પ્રેમ આવે અને અહેંકારની જગ્યાએ સમત્વભાવ આવે.

એક બાજુ જ્ઞાન મેળવતો જાય અને બીજુ બાજુ વધુ અહેંકારી બનતો જાય. હું જ્ઞાની છું, વિદ્યાન છું, વક્તા છું, વધુ સમજણાવાળો છું એવો અહેંકાર આવે અને અહેંકાર અન્ય જીવો પ્રત્યેના તિરસ્કારમાં જ પરિણામે.

જ્ઞાન પચે તો અંદરમાંથી ઠરી જાય અને એમ ચિંતન કરે કે જ્ઞાન તો સાગાર જેટલું છે મેં મેળવ્યું છે તે તો બિંદુ માત્ર છે. પોતાની વધુને વધુ અજ્ઞાનતાનું ભાન કરાવી આપે તે જ્ઞાન સાચું જ્ઞાની. જે પોતાની અજ્ઞાનતા પ્રત્યે સતત સભાન જાગ્રત હોય તે સાચો જ્ઞાની પૂર્ણીતા તરફ જાય અધૂરા ઘડા જ હંમેશાં છલકાયા કરે. જ્ઞાનનું પરિણામ જ આ છે શાંત થઈ જવું તેના અહેંકાર વિષય કખાય શાંત થઈ જાય ઉપશામ આવી જાય એ તેનું પેલું પરિણામ અને બીજું પરિણામ સમાનતા,

સમતા અને સમાનતા બે જ્ઞાનનાં પરિણામ છે. અહેંકાર અને તિરસ્કાર એ બે જ્ઞાનનાં અજીર્ણો છે.

જ્ઞાનપંચમીની આરાધના કરીને જ્ઞાનની વિકૃતિ ટાળવાની છે. અજીર્ણોથી મુક્ત થવાનું છે.

જ્ઞાનપંચમીની આરાધના કરીને માતા સરસ્વતીની કૃપા પ્રાપ્ત કરીને સદ્બુદ્ધિનો પ્રકાશ મેળવીને સમતા અને સમાનતા એ બે ભાવ વિસ્તારતાં ચાલવાનું છે. જ્ઞાનપંચમીની આરાધના આપણાને આ એક જ પ્રેરણા આપે છે. જીવનમાં સમતા લાવો અને બીજા જીવોની પ્રત્યે સમાનતાની આત્મોપભ્યની ભાવના લાવો, જ્ઞાનીઓ તેને જ્ઞાનનો પરિપાક કે મૈત્રી રૂપે ઓળખાવે છે.

એક ઉકિત છે કે સો શાણાનો એક મત. જ્ઞાની કરોડ બેગા થશે તો તેની એકજ વાત હશે, અજ્ઞાની એકજ હોય તો તેની કરોડ વાત હોય અર્થ એ કે કરોડ જ્ઞાની બેગા થાય તો તેનું એકજ સત્યવચન ન હોય અને એક અજ્ઞાની કરોડો જૂઠાણાં ચલાવી શકે.

જ્ઞાનીઓ માટે : સહૃસમાન એકમત

અભિવ્યક્તિ કદાચ બિન્ન હોઈ શકે પરંતુ અનુભૂતિ એકજ રહેશે.

જ્ઞાનીની એકજ વાત – પૂજ્ય યશોવિજ્યજ્ઞાને જ્ઞાનના પરિપાક રૂપે સમત્વની વાત કરી પૂર્વનિયવિજ્યજ્ઞાને મૈત્રીની આત્મોપભ્યની વાત કરી. રામાયણાના રચયિતા સંત તુલસીદાસજી પાસે કયારેક કોઈક જિજ્ઞાસુ પહોંચી ગયો હશે. એ કરોડ જાતના લોક ને કરોડ જાતના મતો ફેલાવતા લોકો વરયે અટવાઈ ગયો હશે એટલે સંત તુલસીદાસજુની પાસે જઈને પૂછયું હશે કે સ્વામીજી કાંઈ ખબર નથી પડતી બધાં જુદી જુદી વાતો કરે છે કેટલાક મતો, ધર્મને નામે કેટલા બધા પંથો ચાલે છે આમાં કરવું શું? સાચું શું? અમારામાં સચું જ્ઞાન આવ્યું કયારે કહેવાય? અમે સાચો ધર્મ કયારે કર્યો કહેવાય? અમારી બધી આરાધના સફળ થઈ કયારે કહેવાય, ત્યારે તુલસીદાસજુએ પણ બધા જ્ઞાનનો નીચોડ આપતો એક દુછો કહ્યો :

સોઈ જ્ઞાની સોઈ ગુણી જન સોઈ દાતા ધ્યાની,
તુલસી જકે ચિત્ત વર્દાએ રાગાદ્રેષકી હાનિ.

ચિત્તમાં રાગાધ્વેસના ભાવો જેના મંદ પડતાં જતાં હોય તેજ સાચો જ્ઞાની છે. રાગાદ્રેષના ભાવોમાં હાનિ થતી હોય, તેવા ભાવો દુબળા પડતાં જતાં હોય તેજ ખરો જ્ઞાની છે. માત્ર થોથા વાંચવાથી જ્ઞાની બનાતું નથી માત્ર પલાંઠીવાળી આંખો મીંચીને બેસી જવાથી દ્યાની બની જવાતું નથી સાચો જ્ઞાની કે દ્યાની તે છે જેના રાગાદ્રેષના ભાવો ભલે સાવ મરી ગયા ન હોય, પણ મંદ જરૂર પડયાં હોય. જ્ઞાન દ્યાન તો સાધન છે. સાધ્ય તો રાગાદ્રેષની મંદતા છે. અહીં મૂળમાં શુદ્ધિની વાત કરી છે શુદ્ધિ વિનાની બુદ્ધિ કામની નથી. જ્ઞાનપંચમીની આરાધના વેળાએ પ્રભુને એજ પ્રાર્થના કરવાની કે પ્રભુ આપે જેવો જ્ઞાનનો દિવ્યપ્રકાશ પ્રાપ્ત કર્યો, જ્ઞાનના પ્રકાશની સાથે જ આપે વીતરાગતાનો પ્રકાશ પણ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, આવી જ શુદ્ધિપૂર્વકની બુદ્ધિ અમને પ્રાપ્ત થાય તે માટે આપનાં ચરણોમાં આવ્યો છું. આજના દિને દિવ્યદિષ્ટનું અંજન કરે તેવા ગુરુ મળે તેવો લાભ પ્રાપ્ત થાય. જ્ઞાનપંચમીને લાભપાંચમ પણ કહે છે. સમ્યક જ્ઞાનનો લાભ પ્રાપ્ત થાય સદ્ગુરુનો યોગ મળે તેવો લાભ થાય.

સત્તાસ્ત્રોનો યોગ મળે તેવો લાભ થાય, તેવી ભાવના ભાવવાની છે.

માત્ર પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા સાથે સાથે સત્તાનની અધિક્ષાતા દેવીની કૃપા પણ આપણા પર વરસી જાય આપણાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિનાં પુરુષાર્થીમાં કચાંય અવરોધો ન આવે, જ્ઞાન અને જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો એ પુરુષાર્થ આપણા અંતરમાં અહંકાર ન જગાડી દે, આપણું જ્ઞાન સમ્યક જ્ઞાન બની રહે એટલા માટે એવી સમ્યક દર્શિને પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલી તે શ્રુતની અધિકાર્યિકા દેવી માતા સરસ્વતીની પણ કૃપા આપણા માટે આવશ્યક બની જાય છે. સરસ્વતીની સાધના આપણે બુદ્ધિની સાથે શુદ્ધ પ્રાપ્ત કરવા માટે કરવાની છે, એ સમ્યક દર્શિ દેવી છે. ગાણાધરોએ રચેલ દ્વારાંગી એ અધિકાતા દેવી શ્રુતદેવી છે. એ દેવીની મીઠી નજર આપણાં અંતરમાં જ્ઞાન-શ્રુતનો પ્રાકાશ

ફેલાવી દે. મા સરસ્વતી પાસે માત્ર બુદ્ધિની માગણી નહિં, પરંતુ સત્માર્ગ અને સદ્ગુદ્ધિ મળે તેવી પ્રાર્થના કરવાની છે. આ જ્ઞાનપંચમીની આરાધનાની ક્ષણો માતા સરસ્વતી આપણી માતા છે તેવો આપણામાં બાલ્યભાવ પ્રગટવો જોઈએ. બાલ્યભાવ એટલે અહંકાર મુક્ત નિર્દોષતા અને સરળતા, માટે બાળક જેવા બનીશું તો માતાની કૃપા વરસશે અને માતાનું રક્ષાકરણ મળશે.

આપણાં સૌ પર મા સરસ્વતીની કૃપા વરસો એજ મંગાલ ભાવના.

(- પૂજય જ્ઞાનચંદ્રવિજયજી ‘‘બંધુપ્રિયા’’ ના પ્રવચનમાંથી સાભાર)

શ્રુતાધિકાત્રીની ઉપાસનાથી સમયકૃત્વ પ્રગાટાવીએ

પ્રત્યેક વ્યક્તિને પોતાના જીવનમાં કોઈકને કોઈક ઈષ્ટ તત્ત્વ હોય છે. એ જે ઈષ્ટની ઉપાસના કરે છે. જે ભાવે ઉપાસના કરે છે તે ભાવે ઈષ્ટનું એ તત્ત્વ વ્યક્તિનમાં સંકાન્ત થાય છે વિનિયોગ પામે છે. ઉદાહરણ તરીકે ભગવાન મહાવીરનું તપ ઉત્કૃષ્ટ કોટિનું હતું. તેથી તેના ઉપાસકમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ કરવાની શક્તિ આવે છે. વ્યક્તિની શરીરની શક્તિ મર્યાદિત હોવા છતાં તે, તે કરે છે. તે એ ઉપાસ્યતત્ત્વનો પ્રભાવ છે. ઉપાસનાશક્તિ કરતાં ઉપાસ્યશક્તિ ખૂબ જ સક્રિય હોય છે. ચિરકાળ ટકનારી હોય છે પણ તેની ઉપાસના સધઃ લાભદાયિની બની રહે છે.

આ ઉપાસના પૂજા સામાન્ય રીતે ચાર પ્રકારે થતી હોય છે. પુષ્પપૂજા, વંદનપૂજા – સ્તવનપૂજા – ધ્યાનપૂજા. આ ચાર શ્રેષ્ઠ ધ્યાનપૂજા છે. તેના બે પ્રકાર છે. આલંબનધ્યાન અને નિરાલંબનધ્યાન. આલંબન ધ્યાન બે પ્રકારે છે. આકૃતિધ્યાન અને અક્ષરધ્યાન, આકૃતિધ્યાનથી પ્રારંભ થાય છે. પછી તેટલો જ આનંદ અક્ષરધ્યાન દ્વારા આવે છે. આકૃતિધ્યાન – અક્ષરધ્યાન જેવું જ એક ખૂબ જ અસરકારક વર્ણધ્યાન છે. તે તે કાર્ય માટે તે તે વર્ણનું ધ્યાન તે તે કામ કરવા શીદ્ધ સમર્થ બને છે. આ વર્ણવિજ્ઞાન (કલર સાયન્સ) એ તો સ્વતંત્ર વિષય છે. તે તે રોગને દૂર કરવા સૂર્યનાં કિરણોને તે તે વર્ણમાં રૂપાન્તરિત કરીને દર્દી જો તેનું સુવન કરે તો એ રોગ નિર્મૂળ થયાના દાખલા નોંધાયા છે. પરમતત્ત્વ વિષયક હોય તો તે પરમાત્મયોતિ કહેવાય છે. અને સરસ્વતીદેવીનું હોય તો તે સારસ્વતધામ કહેવાય છે.

આ જ રીતે આલંબનધ્યાન પ્રણિાધાન પણ બે પ્રકારે છે. સંભેદપ્રણિાધાન અને અભેદ પ્રણિાધાન. એ ઈષ્ટ તત્ત્વનું જ સર્વત્ર દર્શન થાય તે સંભેદપ્રણિાધાન અને સ્વ (આત્મા)માં ઈષ્ટ તત્ત્વનું દર્શન થાય – અનુભૂતિ થાય તે અભેદપ્રણિાધાન.

મહાકવિઓ સિદ્ધસેનદિવાકરજી - કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યજી - કવિ કાલિદાસ વગોરેને અભેદપ્રણિધાન સિદ્ધ થયું છો. એમ અનુમાન થાય છે.

કયારેક નામ - જપ કરતાં પણ સ્તોત્ર પાઠ સધ : ફલદાયી નીવડે છે. કેટલાકના મનમાં પ્રશ્ન થાય છે આપણાને જ્ઞાન ચટતું નથી બુદ્ધિમાં જડતાનું પ્રમાણ વધારે છે. તેવા સંયોગોમાં શ્રી સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના કેવી રીતે લાભ કરે? આનો તાર્કિક તર્કસિદ્ધોત્તર પૂજ્યપાદ ઉપાદ્યાયજી મ.સા. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજાને આપ્યો છે. આ રહ્યો તે ઉત્તર :-

ન ચ દેવતાપ્રસાદાન् અજ્ઞાનોચ્છેદાસિદ્ધિ;
તસ્ય કર્મ વિશેષ વિલયાધીનત્વાદિતિ વાચ્યમ्
દેતતાપ્રસાદસ્યાપિ ક્ષયોપશમાધાયકત્વેન તથાત્વાત्,
દ્રવ્યદિકં પ્રતીત્ય ક્ષયોપશમપ્રસિદ્ધે : (અન્નરસ્તુતિવૃત્તિ)

દેવતાના પ્રસાદથી અજ્ઞાનનો ઉચ્છેદ નહીં થાય એવું નથી કેમકે અજ્ઞાન તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમને આધીન છે (તો પ્રશ્ન એ છે કે દેવતાના પ્રસાદથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ કેવી રીતે થઈ શકે) દેવતાના પ્રસાદથી કર્મનો ક્ષયોપશમ થઈ શકે છે, જેમ બ્રાહ્મી વગોરે ઔષધિ દ્રવ્યથી ક્ષયોપશમ થઈ શકે છે તેમ, અને એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે જ. આ બહુ જ તર્કસંગત ઉત્તર છે.

વળી આ સરસ્વતીદેવી તો શ્રી સૂર્યિમંત્રના પાંચમા પહેલી પીઠના અધિષ્ઠાયિકાદેવી છે. અને આ રીતે પણ ને ઉપાસ્ય બની બહે છે. એથી આ સ્તોત્ર સમૂહનો નિર્મણ મનથી પાઠ કરીને તેનું શ્રવણ કરીને, મનન કરીને પોતાના શ્રુતનો એવો ક્ષયોપશમ વિકસાવે છે કે તેનાથી સમ્યગ્દર્શન નામના આત્માના અવરાયેલા મહાન ગુણાનું પ્રગાટીકરણ થાય એ જ એક હુદયની અભિલાષ સાથે.

(આ શ્રી વિજયહેમચન્દ્રસૂર્ય પદપકંજ મધુકર પૂજ્ય પ્રધુભનસૂર્ય-
મહારાજસાહેબના લેખમાંથી સાભાર)